

עולה, לשון, עיתון: "דבר לעולה" מגייס למען העברית ותנועת העבודה

מאיר חזן

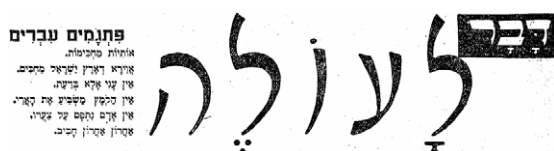
יש רגעים בהם נצרפת אומה. בהם נבחנת תנועה. בהם יחושל אדם. בהם היסטוריה מתחוללת. "היום הזה נהיית לעם". אין רגעים אלה באים בהמון חוגג ובתהלוכות ניצחון. קשים ומרים הם. והמתאוים להם – אינם יודעים מה מעותר להם. בבואם הם אחרים לגמרי מכפי שההזיה המתקתקה רואה אותם במיטב תיאוריה. אך משהם באים – בייסורים, בפורענויות, באבדות, בתבוסות – הרי הם מעמידים במבחן את הנבואה ואת החוכמה, את המעשה ואת האופי. ואוי לו לדור המכויב ברגעים אלה. ברל כצנלסון, "עדות לדור"¹

מבוא

רגשות מבוכה ואי־נחת נגרמים באורח כמעט טבעי ואוטומטי בתהליך אימוצה של שפה זרה, לבטח מרגע ההגעה אל ארץ חדשה. עולם המושגים שעוצב בעברית במהלך ההיסטוריה קשר את השפה באופן אימננטי אל טריטוריה מסוימת ואל קורפוס ספרותי שבראשו התנ"ך. החל בשליש האחרון של המאה התשע־עשרה היו העומק ההיסטורי־תרבותי של העם היהודי והקשר הגיאוגרפי לארץ ישראל תנאים הכרחיים לתחיית הלשון העברית באמצעות ספרות וכתבי עת מצד אחד, ובהסתמך על פועלן של תנועת העבודה ושל המושבות שהשתמשו "בלשון העברית ובתקשורת שבעל פה כשפת הבסיס של קיומם". המאבק להפיכת העברית לתווית זיהוי קיומית שהיא חלק בלתי נפרד מן הזהות הלאומית היהודית העדכנית, נחל הצלחה בזכות התעקשותם של אגפים אלה להנחילה למצטרפים ונכונות הבאים להסתגל לשפה החדשה כאמצעי התקשורת האישית והחברתית שאין בלתו. מאמצייהם הלשוניים המשותפים נעשו בבית ובמרחב הציבורי באורח קפדני, דווקני ולעיתים אף מאיים ושתלטני. קשיי השימוש בעברית ככלי לתפקוד בחיי היום־יום והפנמת חשיבותה כאלמנט הכרחי לצורכי השתלבות והישרדות בלטו בהווה היישובית היהודית בשנות השלושים. תהליכי הכניסה וההתמזגות במוקדי המקובלות החברתית נוצלו ותומרנו ביודעין על ידי חסידי הגשמת החזון הציוני, שראו ברכישת השפה העברית תנאי הכרחי לתקומה לאומית.²

בנסיבות אלה התפתח העיתון העברי כמכשיר מרכזי להפצת תרבות עברית בתקופה שבה הייתה בארץ ישראל צמיחה דמוגרפית יהודית חסרת תקדים, שהביאה ליצירת

הפרהסיה העירונית כעוגן לאומי. העיתון העניק באותם ימים מענה לצורכי הפרט והיה במה חדשותית בעלת אופי רעיוני-פוליטי ברור. היומרה החינוכית, התפקיד החברתי והציפייה להקמת גשר מתווך בין עולמם של הוותיקים ובין העולים שזה מקרוב באו, הועידו לעיתון מעמד רב ערך במציאות היישובית.³



דבר "נושא בדפיו קשר עם הצבור!"

◆ טנויים נוספים - שיפורים נוספים ◆ חתום והחתם על דבר -

דע את הארץ, הישוב, המעמד - חתום על דבר!

דבר, 1 בינואר 1936. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

בהקשרים אלה החל להופיע "דבר לעולה" בשלהי 1935. היה זה מדור מנוקד שיועד לעולים החדשים ולמתקשים באימוץ השפה העברית או המצויים בשלבים ראשונים של לימודה, שהתפרסם במוסף הערב של עיתון דבר.⁴ מעורבותו של "דבר לעולה" בעיצוב תודעה לאומית והזיקות הנגזרות מטיפוח חשיבות הקניית השפה העברית, שאותן הוא שירת כתיבת תהודה, יעמדו במרכז עיוננו. ב"דבר לעולה" ניתן ביטוי למזג הציבורי ההחלטי המתגבש בתנועת העבודה הארץ-ישראלית ברגעי מבחן לאומי. הטענה העקרונית במאמר היא שהזירה התרבותית-לשונית שבה נודע ל"דבר לעולה" מקום נכבד לפרק זמן מוגבל, הייתה אחד מתחומי המשנה המשמעותיים בהכניית תרבות לאומית דוברת עברית בארץ ישראל. דפוסי החשיבה ודרכי ההתבוננות במציאות המקומית שניבטו מבעד לחומרים שנדפסו ב"דבר לעולה" ייצגו את הלך רוחה של הציונות הסוציאליסטית בהובלתה של מפא"י ואת סדרי עדיפויותיה. הלשון העברית ושימושיה, ש"דבר לעולה" הבליט במבט רב-ממדי המתיימר לחבוק את מכלול רובדי הציונות, היו כלי מגייס ומגויס הרתום באופן מוצהר לקידום השקפת העולם מבית מדרשה של מפא"י. יעדה הראשוני של כמת העיתונות הזאת היה שיקוף הסולידריות הנתבעת מן הציבור היישובי בימי מבחן ומשבר, בדגש על אלה שבאו זה מקרוב לארץ. אופני ההזדהות המצופים מהם על דפי העיתון וביאור תרומתם המתבקשת לצורך קידום תהליך התגשמות חזון בניית "המדינה שבדרך" נתפסו כנדרך במימוש יעדי המאבק הלאומי. המישורים המילולי והתודעתי שהתערבבו בחומרים שנכללו ב"דבר לעולה", נמזגו לכלל מסכת קוהרנטית המשרתת את החתירה אל יעד העצמאות כאן ועכשיו.

דיוננו יתמקד בשורת מאמרים שפורסמו ב"דבר לעולה" בחודשים הראשונים להופעתו בשלהי 1935 ובראשית 1936, בואכה ימי הגל הראשון של המרד הערבי בחודשים אפריל-אוקטובר 1936. הסוגיה הקונקרטית שעוברת כחוט השני ומגשרת בין החומרים שבהם נעסוק עניינה, במוצהר ובמשתמע לחלופין, בחינת שימושי הלשון העברית כגורם אקטיבי בתהליכי בניין האומה. תכני המאמרים שהופיעו במדור המנוקד היו פועל יוצא משני אירועים שנודעה להם חשיבות היסטורית מופלגת בתקופת היישוב: העלייה החמישית והמרד הערבי. פיתוח הארץ בקצב מואץ בזכות הגירה יהודית בהיקף חסר תקדים יחד עם ההתמודדות האלימה עם אוכלוסיית הרוב בה, הציבו את הציונות לפני האתגר המשמעותי ביותר שניצב לפניה עד אותה שעה.⁵ למשך זמן קצוב שימש "דבר לעולה" כמודע ושלא-כמודע כאחד המתרסים שבאמצעותם שאפה תנועת העבודה הארץ-ישראלית לצלוח אתגר זה. ציבור עולי העלייה החמישית היה אמורפי ברובו, בארצות מוצאו מיעט להשתייך למסגרת תנועתית אידיאולוגית והיה חף ממסורת של פעילות מאוגדת למען המפעל הציוני. חינוכו למען הפיכתו "לגוף בעל הכרה, תחושת שייכות ומסירות נפש", שמכשיר את עצמו לקראת פרק החיים הממלכתי מתוך התעלות על ניגודים תפלים והצמחת תחושת שותפות בסיסית, הונחו לפתחה של תנועת העבודה באמצע שנות השלושים.⁶ "דבר לעולה" נועד לשמש ככלי ציבורי-פוליטי במערכה האמורה. זהות כותבי הרשימות במדור המנוקד ועורכיו אינה ידועה על פי רוב, אך נראה שרובם נמנו עם עובדיו הקבועים של דבר, ובהם חיים שורר, דוד זכאי, ברכה חבס ודב שטוק (סדן).

העיסוק ב"דבר לעולה" לא נועד לשם עצמו, למרות החשיבות היחסית הנודעת כמובן לעיון בו. באמצעותו ניבט מיקרוקוסמוס של חוויות עלייה והפנמת שפה חדשה לצד נסיבות ההיקלטות בהוויה הארץ-ישראלית ומציאות חייה, שטלטלו באורח חוזר ונשנה יהודים המהגרים אליה לאורך 120 שנות הגשמת החזון הציוני. "דבר לעולה" החל להופיע ברגע מכונן בפרק הזמן הזה, בדיוק בשעה שהיישוב עבר פאזה: הוא חדל להיות ניסיון נכסף לשינוי פניה של ההיסטוריה היהודית וחצה את הסף אל הפיכתו ל"מדינה שבדרך". 65,000 באות ובאי העלייה החמישית ופרוץ המרד הערבי הציגו לראשונה את שני צידי המטבע של הפרויקט הציוני במלוא כובד משקלם. לכן נודעת, בראייה לאחור, חשיבות יוצאת דופן לבחינת דרכי ההשתקפות של הרגע הקריטי הזה מבעד לחלון המיטיב לבטא את מוראותיו, מאווייו ואתגריו. הפריזמה הבלבדית לכאורה של הלשון עוטפת את השעה האמורה ומגוננת עליה לפרקים עקב ההתבוננות המוצעת פה בקהל היעד המוגדר שקרא את "דבר לעולה". בה בעת היא מספקת הצצה אל אמיתות חדות ונחרצות מאין כמותן, שנוגעות לתנאי הקיום היהודי בארץ ישראל אז ולאורך ימים, מתוקף ההתייזבות על קו פרשת מים היסטורית.

טכניקה ופוליטיקה בשירות השפה

צאתו לאור של "דבר לעולה" לא נגזרה בהכרח מצורכי קליטת עלייה והשפעה על דעותיהם של הבאים לארץ במסגרתה. בה במידה כמעט היא הייתה פועל יוצא של שיקול כלכלי ופיתוח טכנולוגי. שני הגורמים האחרונים לא עמדו בפני עצמם, כי אם היו מתוצרי חתירתה של תנועת העבודה להגמוניה בחברה היישובית הנבראת ולהנחלת ערכיה למגזרים נרחבים ככל האפשר. רכישת "מכונת הדפסה חדשה, ראשונה במינה בארץ", התגאה דבר ב־12 בנובמבר 1935, פותחת את הדרך לשורה של התאמות, פיתוחים ושכלולים, ובהם הקדמת מועד הוצאת העיתון בבוקר השכם, איחור מועד מסירת הידיעות האחרונות לדפוס, הופעת דבר לילדים בנפרד מן העיתון היומי והוצאת מדור מיוחד לטובת "העולה החדש שידיעתו בעברית אינה מרובה". כך, בנימה מעודנת ככל שהדברים האמורים בקהל היעד החדש, שורטט ברורות ובלשון חגיגית הרצון לסייע לעולה החדש "להשתרש בחיי עבודה ויצירה"⁷. בניסוח פחות יומרני ויותר פוליטי – לדאוג שיאמץ את עולם המחשבה והמעשה של הציונות הסוציאליסטית באמצעות העמדת פלאי המודרניזציה והטכנולוגיה בשירות השרשת הלשון הלאומית בפי כול.

היו אלה שלהי ימי הגאות שחוה המשק היישובי מאז שנת 1932. הלכי רוח של אופטימיות כלכלית ויציבות ביטחונית חיפו על אותות מבשרי רע כחוקי נירנברג בגרמניה, התערערות מעמדה של בריטניה בקרן אפריקה עקב פלישת איטליה לאתיופיה ותופעות ספסרות למיניהן. כ־160,000 עולים חדשים באו בשנים 1932-1935, חלקם הביא עימו הון ניכר, תנופת בנייה בלטה מכל עבר ואוכלוסיית היישוב נסקה לכ־350,000 נפש (כרבע מאוכלוסיית הארץ). אלה יצרו יחדיו קהלי יעד חדשים שנוקקו בצמא למידע מעובד, מהימן ומוכן.⁸

ההשקעה הכספית בטכנולוגיית דפוס עדכנית העידה על הצבת הביסוס הכלכלי של כלי התקשורת כמו מנחה בהתנהלות הסתדרות העובדים הכללית, הבעלים של דבר, בניגוד לימים עברו שבהם הוגדרה הפעילות העיתונאית כהוצאה רעיונית-פוליטית חיונית שממילא אינה חייבת להיות מגובה במשענת כלכלית מובטחת. באותה תקופה צוין עשור לדבר. לעיתון היו אז כ־20,000 מנויים והשכלולים הטכניים נועדו להביאו ל־30,000 מנויים. קהל היעד היה רכבות עולי העלייה החמישית, שרבים מהם, הודתה מערכת דבר, "עדיין לא בשלו לקריאת עיתון עברי" אם משום שהם קוראים עיתונים באופן ארעי ואם מאחר שהם "אדישים מהתקשר אליו, מעשותו חובה על עצמם, למענם ולמען התנועה". קשיי השפה היו סיבה אחת למצב זה, שמייד נשוב אליו, אך לא פחות מהם רווחו "שגרה של חיי הגולה" שסופקה בעזרת עיתוני חוץ בשפות לוועיות (יידיש, פולנית, גרמנית וכדומה).⁹ מעבר לשימוש הדרגתי בשפה העברית היה המישור הפוליטי בעל ערך לא רק לצורך ענייני יום-יום פרוזאיים (שלהם ניתן מענה בשיעורי ערב למיניהם), אלא בראש ובראשונה לקידום ענייני ציבור שהאינטרס התנועתי הצדיק השקעה בהם. שכנוע אותם רכבות עולים לעשות את דבר לעיתונם היומי נועד לשמש

כאמצעי לקליטתם בחיי הארץ ולחשיפתם הרציפה אל מאוויי תנועת העבודה, ותואר בה בעת כתנאי כל יעבור להתפתחותה ולהגשמת הציונות.¹⁰ העיתון נחשב למכשיר אידיאולוגי ופרקטי אפקטיבי להבטחתה ולשימורה של ההגמוניה הפוליטית שהושגה בקונגרס הציוני ה-19 שהתכנס בלוצרן באוגוסט 1935 ובו נבחר לראשונה איש תנועת העבודה, דוד בן-גוריון, לתפקיד יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית.¹¹ השילוב בין הזמינות הטכנולוגית ובין היעד הפוליטי שאותו הוא שירת בוטא בחדות כ-14 במאי 1935, 13 שנה לפני הקמת מדינת ישראל, בפי ברל כצנלסון, עורך דבר ומנהיג מפא"י לצידו של בן-גוריון:

הטכניקה המשוכללת של העיתון אינה מניחה את דעתו. יודע אני את הישגיה, אך ידעתי גם את תפקידיה. ומלבד תפקידיה המדיניים-ישוביים-ציבוריים-ספרותיים יש לה עוד תפקיד אחד, אשר שום עיתון בעולם לא ידעו: לשאוף לחיי הארץ ולבניינה ברכבות עולים חדשים, להנחיל להם את הלשון העברית וספרותה. בימינו, ימי עליה עממית, הרי זה תפקיד כבוד וכבוד מאין כמוהו, וזה מטיל על העיתון העברי חובות שעדיין איננו יודעים למלא אותן. וכל עוד לא תהיינה לנו מכוונות לסידור ולניקוד, למען שהעיתון העברי יצא כולו מנוקד, וכל עוד לא נלמד להסביר את כל השאלות הגדולות בלשון עברית קלה ופשוטה, וכל עוד לא נלמד להרצות את השקפותינו ולנהל את מלחמותינו בצורת ביטוי בהירה ומוכנת להמוני קוראים, לעולים מן המזרח ומן המערב, – הרי עוד רבה הדרך לפנינו.¹²

אל הדרך הזאת יצא "דבר לעולה" כעבור חצי שנה, ב-14 בנובמבר 1935. בתחילה הוא השתרע על פני כחצי עמוד ששולב בתוספת הערב של דבר. "קטן יהיה המדור בראשיתו", מסרה המערכת ונימקה: "מצומצמים היו כל מפעלי דבר בתחילתם. הם גדלו לאט לאט, עם הצורך ובעזרת המעוניינים. כן יתרחב המדור לעולה כאשר יבואו קוראיו לעזרתו".¹³ הקוראים שהוזמנו להעיר ולשאול עשו כן. שבועיים לאחר הופעת המדור הוצע במכתב למערכת כי המדור יודפס באותיות גדולות יותר ויובאו בו יותר חדשות מחוץ לארץ.¹⁴ המקום לעת עתה מצומצם, השיבה המערכת. ברם אם עקב הצורך או בשל עזרת הקוראים או מסיבה אחרת, חלף שבוע נוסף וכבר צמח המדור והשתרע על פני עמוד שלם. בדרך כלל הוא נותר במתכונת זו למשך כשנה ומחצה. מדור מכתבי קוראים טרם הונהג אז בדבר באורח סדיר. הנכונות לפרסם באורח מזדמן מכתבים ב"דבר לעולה" העידה על קורטוב רצון לגלות את תחושות העולים על תלאות הקליטה שהם חווים ולהפגין כלפיהם מידה של פתיחות וקשב.

פורמלית הוגדר "דבר לעולה" כ"מדור מנוקד לעולה החדש" שנועד להביא "מחדשות היום, רשימות מחיי הארץ, פרקי ספרות, ידיעות שימושיות ושיחות ללמוד הלשון". "שפתו", כך הוצהר, "תהיה פשוטה ומלווה בביאורים". השאיפה הבסיסית שהדריכה את אנשי דבר בפתיחת המדור החדש הייתה להעניק לעולה "פרוזודור לקריאה בעיתונות היומית". פרוזודור לקריאה משמע גם בהכרח סיבה לקנייה והסתגלות למעקב שוטף

אחר המתפרסם בעיתון באמצעות רכישתו. בכך, הכריז העיתון, "מבקש דבר למלא אחר הצרכים המתמידים הניכרים ביותר בישוב".¹⁵ כלומר מלכתחילה הייתה המשמעות הלאומית חלק בלתי נפרד ממגמת העמדתו של מדור זה לרשות קהל הקוראים, והדבר תומצת בפשטות ב"דבר לעולה": "כל גל של עליה חדשה מביא צרכים חדשים – יביא גם חותמים חדשים".¹⁶ במישור אחד, "כל עולה חדש אם יקרא ב'דבר לעולה' ילמד את השפה, ידע את המתרחש, יכיר את חי הארץ".¹⁷ במישור שני, הארגון שתי וערב בראשון, המרצת העולים לעיין ב"דבר לעולה" נועדה לשכנעם לתמוך בהשקפה הרעיונית והפוליטית של תנועת העבודה הארץ-ישראלית בהנהגת מפא"י ולסייע בכיסוסו הכספי של דבר.

הקניית הלשון והרגלי המקום

הרוח ששרתה על המדור ושנדמה כי התוותה את קו המערכת בעבודתה וכשיקולי בחירת החומרים הנכללים בו, הובעה בציטוט מדברי המשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק. בראשית הופעתו של המדור נדפסה בראשו ציטטה מנאומו של המשורר בוועידה הראשונה של ארגון חובבי שפת עבר במוסקבה במאי 1917: "לשון – רק היא שפת הלב והנפש. מי שכרת ברית אהבה ראשונה עם לשונו הלאומית וקשר עמה את חלומות נעוריו ומשאת נפשו, הוא לא יבגוד עוד בעמו לעולם".¹⁸ הכמיהה אל נפשו של העולה נמזגה אומנם ב"בגידה", אבל לא בנוסח השגור במקומותינו בימינו, כי אם מתוך נהייה לחבר אותו אל הגשמת הציונות באהבה למרות קשיי קליטת השפה וההיקלטות בארץ. לרגל יום הולדתו של ביאליק, ' בטבת, הופיעו במדור הבתים הראשונים של שירו הקנוני "אל הציפור", המביע חשש "הגם שם בארץ החמה, היפה, / תרבינה הרעות התלאות", וגם יודע לנחם מפי הציפור את "נפלאות מארץ, האביב בה יננה עולמים".¹⁹ בחודשים הראשונים לקיומו שררה ב"דבר לעולה" מגמה להסב מקצתו לשמש לא רק ככלי למידע ודעת, אלא גם ככמה ללימוד עברית. כך למשל הוקדש טור להבהרת דרך כתיבת העברית: "הכתב העברי הוא מימין לשמאל. מי שרגיל לכתוב רק בלשונות האירופיות – תהיה הכתיבה בעברית קשה עליו, אם לא יאמן את ידו מן הרגע הראשון לאופן הכתיבה החדש, לפי החוקים המקובלים על הכותב". לאחר ההסבר הקצר, שנימת הנזיפה המובלעת לא לגמרי הוסוותה בו, הובאו דוגמאות מוחשיות לשיטת כתיבה תקינה של כל אותיות הדפוס והכתב. רשימה אחרת יוחדה להצגת שורה ארוכה של מילים בראשי תיבות, החל בלא"י (לירה ארץ ישראלית), עבור במז"ט (מזל טוב) ועד פרופ' רפ"ת (פתח תקוה).²⁰ חבלי המדור בראשית ימיו ניכרו גם ב"נזיפה" שנאלצה לספוג המערכת מאת ד"ר נכבד, ששמו נזכר רק בראשי תיבות (ה"י), שהלין על ריבוי מקרי השמטת הדגש באותיות המנוקדות. המערכת הודתה בצער כי הדבר נעשה כדי להקל על אנשי העיתון משום שסידור הניקוד הוא "עבודת ידים", מאחר שאין עדיין מכונה לניקוד, ובהנחה שניקוד מלא אין בו הכרח לקורא המתחיל.²¹

עַרְבִים או עַרְבִים?

הַקְּבוּד מַעֲרָבָה, דְּבָרִי.

הַמְדוּקָהּ הַמְּקַנֵּד, לְעוֹקֵהּ רִגְלִים
אֶתְּסָ לְנֶקֶד עַרְבִים, פֶּתַח וּשְׂנָא. לְפִי
דְּעָמִי צָרִיךְ הֵיחָ לְנֶקֶד עַרְבִים, כִּי הַשֵּׁם
נִגְרָה מִ-עַרְבִי, וְלִמָּה יֵהֵא הַכְּנֵי שׁוֹנָה
מִצִּוְרַת הַמְּקוֹרָה? כִּשְׁם שֶׁ-דָּוִד אֲמָרִים
דְּרָגִים וְלֹא דְרָגִים. — מַה גַּם עָוָה
הַכְּנֵי מְשַׁגֵּר כִּפִּי הַקְּרִיאוֹת, שְׂאוֹתוֹ שֶׁ-
הֵם לְכֵס לְקוֹ.

הַקְּבוּד רַב,

י. כְּרִמְיָאֵל

תְּשׁוּבַת הַמְּנַקֵּד:

א) בְּמַקְרָא אֵין צִוְרַת הַקְּבִים עַרְבִים,
אֶלָּא עַרְבִים בְּלֶבֶד. גַּם בְּיַחֲדִי נִמְצְאוֹת
הַצִּוְרָה עַרְבִי וְתֵאֵר הַשֵּׁם (נַחֲמִיה ב') עַל
יַד עַרְבִי. עַל כֵּל פְּנִים קְרוּר שְׂצוֹרַת
הַקְּבִים הִיא עַרְבִים.

ב) אִם אֲנִי בָאִים לְהַשְׁוֹת אֶת שְׁמִי
הַצִּוְרַת — הַנִּי שְׂעָלֵנוּ לְקֶבֶת אֲחֵרֵי צוֹ-
רַת הַקְּבִים, שְׁמִשְׁמֵשֶׁת בְּלִשׁוֹן יוֹתֵר, וְלִכִּי
תֵב תְּמִיד עַרְבִי.

ג) עַרְבִי, עַרְבִי, הִיא הַצִּוְרָה הַמְּקַנֵּד-
לֵת בִּין הַמְּנִי וְלִכְרֵא יוֹדְעֵי הַקְּרָא וְחֵלֵי
מִוד. אֶת הַצִּוְרָה עַרְבִים מוֹצְאִים לְפִי
עָמִים בִּין דּוֹבְרֵי עֵבְרִית מִשְׁכֵּלִים
כְּאִי. צוֹרָה זוֹ מִסְפַּקֶּת עַל הַנְּרָה
שְׁוָה עִם עַרְבִי וְהִיא מְשַׁפֶּטֶת מִהַרְצוֹן
לְהַשְׁוֹת עִם הַצִּוְרָה הַעַרְבִית עַרְבִי וְשֵׁל
לְשׁוֹנוֹת אִירֹפָּה: Araber, Arabe, וְכִי.
ד) וְהֵנָּה אָרָם בְּמִשְׁקַל עַרְבִי, וְכִמְנֵי
נִגְרָה וְנִקָּא אָרָמִי, אָרָמִי וְלֹא אָרָמִי,
אָרָמִי, חוּץ מִשֵּׁם הַלִּשׁוֹן אָרָמִית. וְכֵן
מִנְבֵּל — גְּבִילִי, וְכִי הַלִּשׁוֹן אֵינֶם מְשׁוֹ-
טִים: דָּוִד, אָרָם, גְּבִילִי, עַרְבִי — דְּרָגִים,
אָרָמִים, גְּבִילִים, עַרְבִים.

ה) הַצִּוְרָה עַרְבִי וְתוֹרֵן לָהּ עַל עַרְבִי
בְּקִי צוֹרָה. הַשְׁוֹת: הַעַרְבִי בְּעַרְבִית —
לְעַמַּת הַעַרְבִי, בְּעַרְבִית.

ו) עוֹד וְתוֹרֵן: הַצִּוְרָה עַרְבִים נֵשׁ לָהּ
שְׁמִי הוֹרָאוֹת: גַּם רְבִים מִן עַרְבִי, גַּם
רְבִים מִן עַרְבָה = עַנְפֵי-עַרְבִי, וּמוֹעִיל
לֹא לְהוֹסִיף לָהּ עוֹד הוֹרָאָה.

מעט לעת הוסיפו להתפרסם ב"דבר לעולה" הערות קוראים על ניקודן של מילים כגון מפלגה, ערבים או נמל, ולמגינת הלב נאלץ לבסוף המומחה ללשון, יצחק אפשטיין, "לגלות את הסוד לקוראי 'דבר לעולה': אף אנחנו, בני העליות הראשונות, קוראי העיתון ללא ניקוד, לא תמיד נדע לקרוא את המילים בדיוקן, ואילו הוזמנו לבטא אותן היינו מפקפקים".²² נראה שהניסיון להפוך חלק מן המדור ללוח הוראה נטול כיתה ומורה צלח במידה פשוטה ונפח המקום שהוקצה לענייני לשון פחת במהרה. לפני שנזנח כליל התפרסמה במדור סדרת רשימות מאת אפשטיין, המורה הנודע מימי העלייה הראשונה שהצטיין גם בחידושי לשון לא מעטים. "עברית למעשה" הייתה כותרת הסדרה והיא נכתבה במתכונת של שיחות המתארות מצבים יומיומיים ברחוב, נניח בעת ש"על יד בית חדש עובד גנן ועוזרו, ערבי נוהג חמורים טעונים חצי לבניין וילדים אצים לבית הספר". כל אחד והמלאכה שעליה הוא אמן בבניין היישוב: היהודי נוטע, הערבי בונה והילד העברי לומד. וכך למשל פונה "בחור" ל"זקן" ושואל: "איה המעצר הקרוב ביותר?" התשובה, "שתיים-שלוש דקות מפה", לוותה בהבהרה: "מחוץ לעיר אין מעצרים קבועים". מעצרים הן כמובן תחנות, וייתכן כי לענייננו דווקא חשובה המשכה של השיחה, שבה הלין הבחור (בקול נמוך): באוטו [אוטובוס] נשמעת גרמנית הרבה, והזקן התייצב מייד לביצור הסולידריות הלאומית המתגשמת: "הלא רק השנה באו. ילדיהם כבר מדברים עברית. וגם הגדולים כמעט כולם לומדים את הלשון. ואנחנו כאשר באנו לארץ לפני ארבעים או שלושים שנה, הלא חמש שש שנים עוד הוספנו לדבר אידית או רוסית. נאריך רוחנו, ידידי. אין אדם מחליף את לשונו בן יום אחד".²³

דבר, 4 בפברואר 1936, עמ' 10. התמונה מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

שמות עברים

מקתב למערכת

<p>מְכִיבָה, מְרֻמָּנָה, מְקַדָּה, מְטוֹטֵל. יַעַל, יָפֵה, יָמִיפָה. כְּלַכְכָּת, כְּרַמְלָה. מְרַנְלִית, מְאִירָה, מְקַסִּיפָה. נַעֲמִי, נַעֲמָה, נִרְתָה, נִרְתִית, נַצְחָה, נָטַע, נַחֲמָה, נֶאֱוָה. עֶפְרָה, עַמְלִיָּה, עַכְסָה. פְּרִחָה, פְּנִינָה. צַפְרִירָה, צְבִינָה, צֶלֶה. רַעֲנָנָה, רַנָּה, רַנְנָה, רְאוּפָה, רוּת. שְׂמִרָה, שְׁחִרָה, שׁוּלְמִית. תּוֹחִית, תְּמַר, תַּרְצָה, תְּמִיפָה. לְבָנִים: אֹרִי, אַהֲוּר, אַבְנֵר, אַמּוּץ, אַמְצִיָּה, אַבְנִיתָר, אַהֲוִיבָה, אֵילָן. גִּיּוּרָא, גַּד, גַּמְלִיאֵל. דִּיּוּר, דָּן. זְמִיר. חֲנָן, חַנְיָנָא, חַנְנָה. יוֹחָאי, יוֹהָר, יוֹרֵב, יוֹחָנָן, יוֹאָב, יוֹאֵל, יוֹאֵל. מִיכָאֵל, מִיכָה. נָעִים, נַעֲמָן, נַחוּרִי. עֲמָרָם, עַמּוֹס, עַמִּיהוּר, עוֹד, עוֹרָא, עוֹר. עוֹרִי, עוֹרִי, עַמִּי, עַשְׂאֵל. צַפְרִיר.</p>	<p>אֶחָ עַל שֵׁי שְׂאֵינִי עוֹקָה חָדָשׁ וְאִינִי נִזְמָק לְמַדוּר לְעוֹקָה, כְּכֹל אֶפֶן וְדַאי רַבִּים כְּמוֹנֵי אֶשֶׁר מְעִינִים בּוֹ וְגַם מְפִיקִים תּוֹעֶקֶת מְכַנּוּ. עַל כֵּן רְצִיתִי בָּנוֹת לְהַצִּיעַ דְּבָר אֶשֶׁר יוּכַל לְהִיוֹת לְתוֹעֶקֶת לְכַלּוֹנוֹ לְחַדָּשִׁים פְּלוֹתִיקִים, מְקַשְׁתִּי הִיא, שֶׁבְּאַחַד הַגְּלוּנוֹת הַקְּרוֹבִים מְבֹאָר רְשִׁימַת שְׂמוֹת עִבְרִיִּים מְשֻׁרָּיִים אֶרְצִישׂרְאֵלִיִּים, הַחֲדָשִׁים וּמְחַדָּשִׁים, אֶשֶׁר מְתוּכָה יוּכַלּוּ אַמְהוֹת וְאַבּוֹת עֲצָרִים לְבַחַר שְׂמוֹת לְגִלְדֵיהֶם. בְּכִרְפֹת חֲבָרִים, קוֹרְא וְתִיק הַשְׂבוּכָת, הַמְעַרְכָּת: אָנוּ מְכִיאִים בָּנוּ כִּפְהַ שְׂמוֹת לְבָנִים וּלְבָנוֹת, מִהֶם כֵּן הַמְקוּרוֹת הַעִתִּיקִים וּמִהֶם שְׂנֹתֶהְדָּשׁוּ כְּאַרְצֵי בְּשָׁנִים הַאֲחֵרוֹנוֹת. מִדָּבָר, כִּי רְשִׁיפָה זוֹ אֵינָה מְלַאָּה. כְּבוֹא נָא קוֹרְאִים וְיוֹסִיפוּ. לְבָנוֹת: אֹרְתָה, אִיבָה, אֶרְאֵלָה, אֵילָה, אֲבִיבָה אַהֲוִיבָה, אֹרִיאֵלָה, אַבְיגַיִל, אַבְיטֵל. בְּרוּרִית, בְּלֶקָה, בְּתִיָּה. גִּילָה, גִּלְיָלָה, גֶּאֶלָה, גֶּבַע. דָּלִיָּה, דָּקָלָה, דְּרוּרָה, דִּינָה. הָרָר. זֶהְרָה, זִינוּה, זְמִירָה, זְמִירָה, זְמִירָה, לָפָה.</p>
--	---

דבר, 18 בפברואר 1936. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

טענות של עולים חדשים ונגדם היו כר פורה למתח חברתי, תולדה של האנטגוניזם בין "ותיקים" ל"חדשים". שפתם ותרבותם של עולי מרכז אירופה, בעיקר מגרמניה, שעיצבו את דמותה של עלייה זו אף אם מרביתה באה מפולין, הציבו קושי מובנה. הוקרת התרבות הגרמנית הגבוהה והנאמנות לשפתה המגוונת וגדושת המורכבויות, אף ששימשה עכשיו את המשטר הנאצי, נדמו כמחסום בלתי עביר. בחוגי העולים ממרכז אירופה רווח הסירוב "לרדת לרמתה" של "תרבות לבנטינית", ששורשיה במנהגי עיירה יהודית מסורתית מזרח אירופית מנוונת והמתגאה בשפה שנדמתה חד-ממדית וחפה מעמקות אינטלקטואלית מודרנית. כך הצטיירו בעיני רבים מהבאים הלשון העברית הקמה לתחייה והמציאות היישובית החפה מהדרת כבוד והלכות נימוס ורוגע. כך היה

מגרש השפה לאבן בוחן בנוגע למידת התערות העלייה ממרכז אירופה ולהשתלבותה בהווייה המקומית ובמזגה.²⁴ היו כמובן גם יוצאים מן הכלל, שכן המגע האנושי בין נושאי תרבויות שונות הוליד מעת לעת מפגשים מלככים, כפי שמדגים שיר שפורסם ב"דבר לעולה" בפברואר 1936:

בְּקֶפֶה קֶטֶן הַמְּלֻצְרִית רְמֶזָה לִי / עַל הַזּוּג לִיד שְׁלַחַן מִיָּמִין: / הוּא עוֹלָה חֲדָשׁ מֵהָלָה
עַל הַזְּלָה, / הִיא, גַּם הִיא עוֹלָה – אַךְ מְלוּבְּלִין. // שְׁעֵתִים פָּה, בְּלִי אִמֹר וּבְלִי הֶגְהָ,
/ הֵם יוֹשְׁבִים ו"מְשִׁמִּידִים" גְּזוּזוּ. / עַל שְׁפָתָיו הַנִּיב גּוֹנֵעַ מְדֵי הַגֵּעַ, / הִיא נוֹשֵׂאת אֶת
הַשְּׂתִיקָה בְּעֵז. // וְאוֹלָם לְבִסוּף אֶל הַקֶּפֶה נִגַּשׁ הוּא / וְאוֹמֵר: "בְּבִקְשָׁה לְפָרֵט", /
וּבְשֵׁפֶת חֲזוֹל, הַמִּתְקָה כְּמוֹ דָּבֶשׁ, הוּא / מְסַדֵּר אֶת כָּל הַחֲשֻׁבוֹנוֹת. // וְאֵינִי נוֹכַחְתִּי, כִּי
מְאֹד טְעִיתִי / בְּסִדְרֵי בְּרֵאשִׁית וְאַחֲרֵית: / שְׁפֵת הָאֶהָבָה – שְׂתִיקָה בֵּין-לְאֵמִית הִיא, /
הָאֲמָנָם שְׁפֵת כֶּסֶף הִיא עֵבְרִית?²⁵

להבדיל מן המישור האישי, רכישת הלשון העברית נתפסה כצו השעה במרחב הציבורי. אלא שבמרחב זה מיעטו להתבונן בנינוחות החפה מדקלומי פראזות פטריוטיות על נפתולי רכישת השפה החדשה והפנמתה מבחינה רגשית. איטיות רכישת הלשון הייתה רק אחת מתלונות בנוסח די דורסני שנשמעו תדיר ושהמדור "דבר לעולה" שימש להם מבוע ומתווך. בדבר פורסם מקבץ תלונות של עולים חדשים, מאמריקה דווקא, על פקידי הסוכנות שאינם מתעניינים בקליטתם, על שקיבלו מנציגי הסוכנות בחו"ל ייעוץ שגוי להביא עימם את רהיטיהם וכן על דלות תרבותית: "בכל פינה אני רואה שגיאאות גסות בכתב העברי מתנוססות מעל השלטים ובתפריטים ובמודעות", התאונן עולה חדש שבא לקריית ביאליק מצויד בשפה תקינה אך לא ידע לפני מי להביא את טרונייתו. בארצות הברית הוא נטל חלק במגביות ובהפצת השפה העברית, סיפר, אבל כעת "שוכב אני במיטתי בשמונה בערב, כי אין מה לעשות לעברי בארץ העברים, אלא אם כן אלך לקולנוע ולראות ריקודים".²⁶ בלשון חינוכית יהירה ומתנשאת נזעק דבר לעמוד בשער, והעיד כי רבות מן התלונות צודקות (בצירוף תהייה אם אותו עולה שאולי יימנה עם שכבת הפקידות בעוד זמן מה יזכור להציג "לפקיד ציוני אותן הדרישות החמות והנעלות שהוא מציג עכשיו"), ונזף בעולים: "האמנם אין אתם רואים כי כל גל עולים מביא אתו לא רק את חפץ הבניין ואת כישרון הפעולה, כי גם את מומיו ותחלואיו ואת הרגליו הרעים ואת הליכותיו הפרועות? כן קודמיכם וכן אתם, ואין רופא ואין גברויות של דורות העולים". על חלק מן הפגעים התגברו קודמיכם וכעת תורכם להתמודד ולהתגבר, חתם דבר.²⁷

בנימה מפויסת יותר הוצגה בתגובה עמדה דומה ב"דבר לעולה": "האם אפשר לשכוח מה היתה הארץ כשבאו אליה הראשונים? [...] כל מה שנעשה – בקורבנות רבים נעשה. וכל מה שלא נעשה – מחכה לאנשים שיבואו ויעשו, והחובה על 'ישנים' ו'חדשים' גם יחד".²⁸ השותפות האמורה התקיימה בדוחק ובערובן מוגבל בלבד. כרסמה בה למשל ההתרסה השגורה שיהודי גרמני העובר להתגורר באנגליה או בצרפת אינו מעלה על

דעתו להמשיך בדיבורו הגרמני. שם "עליו להיכנע לסדרי הארץ ונימוסיה. לא כן בארצנו שהכל נמצא בה עדיין במצב של התהוות", ומכאן שמוטל על העולים הציונים ללמוד עברית ועל "האזרחים הוותיקים החובה להשליט בארץ אווירה עברית".²⁹

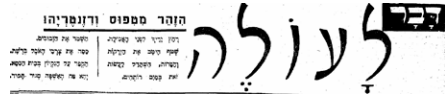
הרטינה על מנהגיהם של העולים החדשים ואורחות הנימוס שהם ביקשו להנחיל לפרהסיה היישובית זכתה לגיבוי ערכי בדבר, בטיעון שהיא מפירה את תכניה של היצירה התרבותית הארץ-ישראלית וחותרת תחתיהם. העילה המיידית לתרעומת הייתה הזמנה לטקס כינוסה של אגודת האינג'ינרים והארכיטקטים ב־20 בדצמבר 1935 לרגל 15 שנה להיווסדה. קוד הלבוש לאירוע הוגדר ברורות: "תלבושת ערב חובה". המהנדס והארכיטקט גדליה וילבושביץ ובעקבותיו הפובליציסט והעורך ר' בנימין (יהושע רדלר פלדמן), מן הידועים שבאנשי העלייה השנייה ביישוב החדש שהתחככו בפריפריה התודעתית של מחנה הפועלים, מחו בעוז. הם זעמו על שתלבושת "דג מלוח" (חליפה ועניבה) שהייתה עד כה לסמל התלישות בחיים העבריים לא רק שאינה עוד מוקצה, אלא שהייתה לתו תקן מחייב המעיד על יוקרה, מכובדות ומעמד. "האסיאתים שלנו קיבלו צורה אירופית", זעם וילבושביץ והצהיר כי אומנם "לא נעשה מלחמה דון קישוטית במנהגי אירופה, אולם גם לא ניתן להם שיכבשו אותנו". ב"דבר לעולה" חבר ר' בנימין לדעתו ודיווח כי כשהוא עובר ברחובות תל אביב, חיפה וירושלים ומביט בשלטי החנויות ובתלבושות העוברים ושבים או מאזין לשיחותיהם, "עולה בי השאלה – מה ההבדל הגדול בינינו כאן לבין כל ציבור יהודי באיזו פינה שהיא בגולה?" המנהגים והנימוסים הפשוטים, המטפחים צריכה במשורה והסתפקות במועט הושלכו הצידה בחסות הצטעצעות העולים החדשים, טען, ו"תלבושת הערב" ביטאה נתק מן ההווי שנברא בארץ.³⁰ ערכי ההדוניזם לשמו, שתלבושת הערב החצינה אותם במקרה זה, כמו גם אידיאלים נשגבים של יופי והנאה שזיקתם צרכנית ביסודה, חלחלו בעקיפין ובמישרין מסרים בורגניים חתרניים אל ליבת הקונסנזוס ששאפה תנועת העבודה ליצור ופרמו את חישוקיו המוצהרים שהתהדרו בצניעות סגפנית. מסרים אלה נתנו מענה פורה לצרכים אותנטיים של רבים מבני הדור שרצו לא רק להגשים חזון ולא ראו במחויבות לחזון מיצוי מלא של אישיותם ומאווייהם, אלא חפצו יותר מכול, סתם כך – לחוות בנחת חיים שלווים ומהוגנים.³¹

מן התלבושת קצרה הייתה הדרך להזעפת פנים למשמע המינוח "אדוני" שהלך וירש את מקומה של הפניה המסורתית הפשוטה "חבר". אפשטיין אולץ להתמודד עם הגענה שבטורו במדור המנוקד, "עברית למעשה", ניתנת לגיטימציה לשימוש במינוח הגלותי על חשבון השפה הפועלית המטפחת את ה"חבר" כביטוי "לתנועת השוויון והצדק החברתי". היעלה על הדעת שהבא לשכור חדר יאמר לבעלת הבית שאותה הוא רואה בפעם הראשונה: "חברתי? הינעם לה?", השתהה אפשטיין. "לעוון יחשב" לה לעברית אם "תשים כבלים על לשון העולה", השיב למגניו, והודה כי נמלך בנדון עם חברי מערכת דבר, שאותם ריצה בנימוק כי "עלינו לחשוך אדוני וגברתי ככל האפשר, אבל לא נוכל להחרימם, פן נעליב את העולה ואת העברית גם יחד".³² אם כך, בצוק העיתים כבר אז

נדחק הצדק החברתי לטובת הכבוד האבוד של בעל המאה שלפתח רכישת המינוי שלו משחרים. ייתכן שהדבר ביטא גם נכונות מסוימת להכיר בתועלת התרבותית שבאימוץ דפוס התנהגות המזוהה כבורגני, על ידי אימוץ צורת פנייה פורמלית שמעניקה כבוד בעת מגע חברתי המתרחש בסביבה עירונית.³³ ככלל, "דבר לעולה" לא הרבה למתוח ביקורת חברתית, פרט לפעם שבה תיאר מסעדה בתל אביב שבאחד משולחנותיה שוחחה קבוצת אנשים על תדירות אכילתם במסעדות ועל גיוון המזון המוצע בהן, כאשר נכנס אליה ילד תימני בן שש וחברו הגדול במקצת ממנו. "תקני גברת", האיץ הגדול באחת מנשות הקבוצה שתרכוש את מרכולתם – שרוכי נעליים. זו ענתה שכבר קנתה, והוא בשלו: "יהיו לך שניים, לשנה הבאה. בפורים תרקדי הרבה, תקרעי נעלים. תן לי – אמר בעל השפם – אוהב אני דברי חוכמה". ואז שאל את המוכר הצעיר: מדוע אינך לומד בבית הספר? "הילד הסתכל בקונה, במבט היתה שנאה, גם עצב ואף ציניזם ילדתי. הוא ענה: כשאבא שלי יחיה, אלמד בבית הספר. לעת עתה אבא שלי מת... הוא קיבל את הכסף ויצא".³⁴ גם זו הייתה דרך להיחשף אל ההווה התל-אביבית במוצאי העלייה החמישית, אגב לימוד עברית והמחשה כי אותם "עשוקי ילדות" עוזבים המשוטטים למחייתם בחוצות העיר העברית ראויים לכל הפחות לחמלה, למרות קיומם הטפילי מבחינתה של החברה הנהנתנית הצומחת בה.³⁵

במהלך הזמן טרח "דבר לעולה" לספק מידע אלמנטרי על תנאי האקלים השוררים בארץ ישראל ולא פחות חשוב מכך – על מזונותיה ומחלותיה. המלצות חוזרות ונשנות לרכישת תוצרת עברית מוקדו מעת לעת במוצרים מסוימים. תחילה הושבעו העולים החדשים לא לקנות בננות מאחר שמקורן ביצרנים ערבים. לאחר מכן נקראו לרכוש את "החמאה העברית" שכן אין זה נאה שאיש "יבגוד באחיו" – למשך תשעה ימים, ומיד הבשילה "הגפן העברית" הרוויה "זעה ודם של חלוצים עברים", שהמתנכר לה "פושע הוא" ושלטובתה הוכרזה חובת אכילה של "ענבי קודש" יהודיים – למשך שבועיים. לבסוף בא תורם של "מאכלי החלב" למשך "רק חודש ימים", שבמהלכו הוצע לקוראי "דבר לעולה" כי יתנזרו "מריח הניחוח של הדגים המעושנים או גם הטריים" ומן הבשר המעושן, הסרדינים והנקניקים, וכך "צום הבשר" יברכם ב"בריאות, רפואה ומרגוע".³⁶ לאלה התלוו אזהרות מדלקת עיניים ודרכי מניעתה, עצות להימנעות מטיפוס, מדיזנטריה וממלריה, וגם צורפו "י"ג עיקרים למניעת תאונות" עבור רוכבי אופנים ואופנוע, ובכללם: "אל תרכיב על כלי רכבך, המיועד לנוסע אחד, עוד מישוהו. הכבדה יתרה זו מונעת ממך את יציבות מושבך ואת שליטתך בהגה ועלולה לגרום אסונות".³⁷ בעניין האחרון, פישוט השפה וניקודה לא ממש עזרו ונדמה שדבר לא השתנה.

הגוף המוסדי-ציבורי שנשא ברמה את דגל השפה בתקופה זו היה האיגוד להשלטת העברית. בהמשך לפועלו של גודד מגיני השפה בשנות העשרים, גם פעולתו של הגוף החדש התנודדה בין שני קטבים קנאיים להשקפתם ורוויי רטוריקה דמגוגית צדקנית. מחד גיסא, טיפוח קנאי של השפה ונקיטה באיומי אלימות ואף באלימות לשמה המלווה בהפגנת



דלקת העינים ומניעתה

דלקת עינים הרקיה היא מחלה הנגרמת על ידי חיידקים ועוקרת מאיש קאיש. המחלה חולקת בקל קלן אקלי וקרים וגם בוגרים.

ברי הקנע מקנה יש קמור:

יר שנוגעת בעון חזקה או בעפר שנה רקשות. קלקת מנר הקת בחיידקים החיידקים למחלה. ואם חר הזאת נוגעת אחר כך באינוה קלי, צעצועי, מנקת - היא מעבירה את החיידקים קאותו קלי ונוגע בו - נרדק במחלה. אין גרר לומר שהמחלה עוקרת מנישת יר קיר על ידי אמירת שקום וכדומה.

א) אסור קנע בחיידקים בעינים, גם אם הן בריאות, מאני שהחיידקים יכליות להיות מוקמות בחיידקים. יש קדחן את החיידקים קשתים קבופות.

ב) אין קמת יר בקשת אמירת שקום.

ג) יש להקתם קבופים. נכוב שקשב על עון חזקה, או על עקר שנה (קלקת), או על אינוה הקן קנע בעפר שנה קעון החזקה מעביר אחר כך את החזקה אל עון בריאה.

ד) ורבי המלקחה קבופים: קיוון כמות - פח אשקה קגור, בית קסא קנו עם מחקה קגור, נדמקת פרויים וקרים, אקלי, כסוי קריבי האקרי קרשחות.

ה) צעצועים, קקרים וקתם קרים שקנד חזקה נגע קתם - אל נגע קתם יקד קריא קלי שקוסקאו אוקם.

ו) אקיר קען שהשתמשו בו קשם נקוי העינים אסור קרוק על הרקפה כמות, או על הקרקע או קרוחב.

ז) חקנית קקל יקד מנקת קמורת לו.

ק) דלקת עינים קריקה כסול דחוק, קלי קד דמרה, ורפוי ער הסות, רק קדרר ואת אקשיר קקנע מקבופים קמתי נעמיים קמחקה קמחקה.

ד"ר ד. א. פרידמן
מפאקרי עינים קקור זה קקה קד דרל קי קל.

דבר, 20 במאי 1936, עמ' 10. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

"הרגשה של אדנות לשונית", כניסוחו של יוסף קלוזנר. ומאידך גיסא, נקיטת קו של קנאות לעברית באמצעות חתימה לקירוב לבבות ולטיפוח יצירה עברית, כנוסח שלו הטיף ברל כצנלסון.³⁸ לרגל "שבוע הלשון העברית" שקבע האיגוד להשלטת העברית בראשית פברואר 1936, לא שש כמוכן דבר לחבור ליוזמה שאינה נטועה בחיקה של תנועה העבודה. העיתון הסתפק במאמר פובליציסטי אקראי מאת שמריהו גורליק, שחלק דברי שבח "לצעד הנועז לתת לעולה החדש עמוד שלם מנוקד בכל יום", גם בשעה שציבור הפועלים אינו מתהדר בחלקו בהשלטת העברית ואינו טורח לעשות "מזה 'פולחן'". ברם גורליק, שעלה שנים אחדות קודם לכן, התייסר שאף הפועלים נוהגים "מותרות" ומדברים במכולת בידיש, ברוסית, בגרמנית או באנגלית. חמור מכך, בני הנעורים קוראים יותר ויותר אנגלית, התריע, ואפילו נהג באוטובוס ציבורי הרשה לעצמו לדבר בידיש וחש "כי משום שנהג הוא, פטור הנהו מן המצוות הלאומיות".³⁹ מבחינה זו היו האנגלית והגרמנית לשונות של "תרבות גבוהה" שהתחרו עם המנטליות המזרח אירופית של רוב אוכלוסיית היישוב, בין שלשונו הייתה יידיש ובין שהייתה עברית.⁴⁰ היו גם מקרים יוצאים מן הכלל בהקשר זה. ב"פלוגת השדה" של הקיבוץ המאוחד בקריית חיים נמצא מענה מקורי להפגת "צל השפה הגרמנית שהביאה העלייה החדשה איתה", כאשר שתי בחורות יהודיות מארצות הברית נרתמו ללמד עברית את הצעירות והצעירים שעלו מגרמניה. הן הפליאו במלאכת ההוראה עד שכעבור זמן קצר ידע אחד התלמידים לסכם את פירות תלמודו: "אין יש כאמריקה".⁴¹

מאחר שבקיאות בשפה הייתה ככלות הכול עניין יחסי בהוויה היישובית, ניתנה ממילא לגיטימציה להשמעת טענות על השתמטות מטיפוח העברית לא רק בקרב ותיקים, אלא גם מפי חדשים שזה עתה באו. מבע כזה ניתן במלוא חריפותו במכתב

על המלריה

מקורה היא מחלה שכיחה במקורות רבות של השובב בארץ ישראל. ההתדקקות במחלה באה על ידי נשיכת תולש ונחשקין שמו) המעביר את המחלה מן החולה אל הקריא. בקליו או החולה הוא מוצע יחד עם הנחש גם מקפר גדול של טפילי קרדה וקאטר שבתפילים התפתחו בנוסח, הוא מעביר אותם שוב, אנו מקיפה קאיש הקריא.

שלש אפשרויות קמוצ את המחלה:

- א. הקראת החולה שהוא מקור המחלה. ב. השקרת התולש המעביר את המחלה. ג. מניעת המגע של התולש קאיש הקריא.
- א. הקראת החולה קאן בארץ איננה מהדקרים הקלים. בקל אמצעי הרפוי שאנו משתמשים בהם לא הצלחנו עדין לטרחים את הטיפולים קמנו של החולה. ביהוד קשה תדקר להסיר שלש קאן גם חושבים השרויים בקמב פרבתי נמוך.
- ב. השקרת התולש נעשית במקומות שהוא קצוי בהם – בברכות, באגמי מים ובכצות. כי שם נמצאים הציצים והחוקים של התולש בבתים וקרפתיים, כי שם קצוי התולש המקור. השקרת החוקים ברובה ברקאות גרוכות ויבוקה העשלות רק על ידי המקיפה, על ידי המוסדות המוניציפליים או על ידי הברות גרוכות.

ג. האמצעי החשוב ביותר שלש בידי הנהיר להקטע מהמחלה הזאת, המרוקפת את הקריאות, הוא מניעת המגע עם התולש. קשם זה יש להקטיר קרשחות על המלונות ועל הקפתיים ובכילות על המשות. במלונות והקפתיים צריכים להיות גשמים בקפדנות וסודיות שלא ישאר אף סדק קל. חורי קרשחות והכילות צריכים להיות רחבים לא יותר מ-1.8 מילימטר ויש להקפיד לקרשחות מהניקה שכימות. את הטיקה יש להקטיר מהקנים המסגרת, כדי שיוקרו קפס את קצותיה מפתת קמון וקמוצ על ידי קר מניסית התולש.

קנים היו נהגים קחת הינין האמצעי פרופילקטי ומקדם בני המחלה אך אין בו משום נהג. אמצעי זה טוב רק הרפוי מקדם קמון והדורקם של הטיפולים ואפשר להשתמש בו רק קנפי אנשים שצדיקהם להקצא וכן קצר במקום קנוצ במקרה.

דר פ. ברמן

דבר, 11 במאי 1936, עמ' 10. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

שפורסם ב"דבר לעולה" ובו סופר כי בעוד פקידים אנגלים וערבים משתדלים לפנות לעולים החדשים בבית המכס בשפה העברית, דווקא פקידים יהודים מעדיפים יידיש, גרמנית ושפות אחרות. כך גם כאשר קריאה לעוברי אורח לבוא "לתקן נעליים" נשמעת ברחוב מפיו של סנדלר ערבי והשמש המכריז על תפילת ערבית בבית הכנסת מעדיף לעשות כן ביידיש.⁴² ייתכן שנגלתה כאן מעין קרבה במהופך, כשה"זר", שהוא למעשה עם הרוב והשליט, ניסה לייצר נינוחות אצל מקבל השירות באמצעות השפה האידיאלית שציפו שיידע – עברית. מנגד, ייתכן שאפשר לראות בזה למצער הישג פורתא מנקודת מבט של הטמעת העברית במציאות הארץ-ישראלית. בין כך ובין אחרת, מטרוניה לטענה ולהרחבת הידיעה יכול היה דבר לכשר בפרוש שנת 1936, כי למעלה מ-3,000 מנויים חדשים נוספו לעיתון, להתבשם שהקהל הפוטנציאלי טרם מוצה ופעולת ההחתמה בעיצומה בקרב רבים, "ביחוד בין העולים החדשים, אלה שדבר ודבר לעולה" טרם הגיעו אליהם".⁴³

סביר להניח שלקבוצה, שבו הועלה השימוש בעברית למעלת ערך חילוני מקודש, הגיע "דבר לעולה" ושהקריאה בו הייתה בבחינת שגרה מחייבת אצל מי שטרם רכשו בקיאות בשפת הקודש. נערה, נאוה שמה, מחברת הנוער בעין חרוד, היטיבה להביע את קרני הדילמה הנגזרים מן ההיקלעות בין שני עולמות לשוניים. ברשימה שחיברה עבור קובץ לכבודה של הנרייטה סאלד ושפורסמה גם ב"דבר לעולה", היא תיארה את עמידתה לפני ארון הספרים, מתלבטת "האם לקחת את הספר העברי או את הגרמני שאני מחזיקה כבר בידי". קול אחד לוחש לה, כתבה, "קחי את הספר הגרמני, נוח לך לשכב במיטה ולקרוא בהנאה בלי התאמצות יתרה". אבל הקול השני קורא בקול: 'השתחררי משעבוד הגויים, אל תוסיפי לחיות בארץ חיי עבדות. הִי בין אלה שדרכם

ה ע ו ל ה

קמקלה מ-1700 התקנים הראשונים נקראו קיבוץ. 12 התקנים

קמקלה מ-788 התקנים

קמקלה מ-379 התקנים

קמקלה מ-546 התקנים

עוד התקנים רבים נראו בקיבוץ. קמקלה ולהחזיק את קיבוץ קמקלה.

אל תסתפקו בקמקלה בודדת – קמקלה על קיבוץ (התקנים) את מקריכם.

הקמקלה!

שקם בראש כל הניש את המיץ ממך בעד העתון.

הקמקלה בקמקלה – מקשול על דרך התפתחותו של העתון.

דבר, 10 בדצמבר 1935, עמ' 10. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

היא חלוציות בעבודה ובתרבות העברית". ואז הדהדה דימוי שלקוח מהווי המחצבה בעין חרוד ומשירת התקופה: "כשם שהפסל חוצב את הצורה מן הסלע, כך תרכשי לך צעד צעד את אוצר הלשון. 'לכנה על לכנה נניח'".⁴⁴ נערה אחרת מאותה חברת נוער התפייטה כי בשפה הגרמנית היא דיברה ולמדה, אבל "לא חשתי מה היא השפה הזאת. הצלצול והיופי לא באו לאזני. לא היו קרובים ללבי". לעומת זאת, "בלשון העברית – שאליה 'נפתחה לי הדלת' רק עכשיו – אני מתחילה לחוש כל צלצול וכל סגנון. אני שומעת אותם. בכל צלצול וביטוי של השפה אני מרגישה את גונה ואת יפיה".⁴⁵ אף אם אפשר בה במידה כמעט לייחס זאת אל מגוון תהפוכות גיל הנעורים, הרי שלבטח לא רק רומנטיקה של בחירת שפה והעדפתה הייתה כאן. עלון קיבוץ גבעת ברנר, שרשימה מתוכו שבה ונדפסה ב"דבר לעולה" במגמה להפיץ דעת מסוג מסוים לחוגים רחבים יותר, העיד על כך. אחד מחברי הקיבוץ, שהיה אמון על קליטת עלייה רחבה מגרמניה, נימק את התביעה להקניית הלשון העברית לעולים:

אני רוצה שאוכל לדבר אל המגישה לי את האוכל, לשכני היושב על ידי, לחברי העובד אתי – בשפתי, בשפת שנינו, בלי הצטרך ללשון תרגום. [...] אני רוצה להרגיש, שהידיעה, המשמחת או המחרידה, שקראתי היום בעיתוננו, יקראו גם מאות חברי. אני גם רוצה, שכבוא שעת צרה יבין חברי העומד על ידי בשורה [ב"הגנה"] מה שאומרים לו. האם אפשר בלי זה? אל יראו העולים החדשים את הדבר כעונש, אם באים ודורשים מהם ידיעה מינימלית בשפה. איש אינו חושב את אלה שאינם יודעים עברית לפושעי ישראל. לא הם חטאו. אבות אבותיהם חטאו. גזרת ההיסטוריה היא. אך בעלי מוסם הם, ויש לחפש להם תיקון. תיקונם הוא בלימוד השפה העברית. והחברה חייבת להכריח אותם לכך.⁴⁶

המעורבות הרגשית העזה בניסיון השכנוע לרכוש את העברית העיד על החשיבות שהוענקה לפעולה לביצור מעמדה. אולם הרטוריקה התוקפנית שננקטה לא אחת

בחיים הקיבוציים בעניין זה העידה על אוזלת יד בהשגת מידה מספקת של שיתוף פעולה והסכמה מצד נמעניה של התביעה האגרסיבית. להבדיל, בעיריית תל אביב השכילו לא אחת לאתר דרכים "ניטרליות ואימפרסונליות יותר" להבעת אותה תביעה ממש.⁴⁷ בין כך ובין כך, שעת צרה אומנם באה עד מהרה, מה שלא סתר את העובדה שבדברי הניחומים האלה על קשיי אימוץ השפה נשמע ונותר חרוט בזיכרון הקולקטיבי מכלל הלאו בעיקר ההן – מי שלא ידע עברית נחשב יותר ויותר ל"פושע ישראל" ולכל הפחות הוחזק כ"בעל מום" שחיוני לתקנו. טיפוח בכורתה של השפה העברית והדחיקה בעולים לרכשה ולהשתלב בחיי הארץ מתוך אמונה ציונית-סוציאליסטית, נמנו עם אדני "דבר לעולה" כחצי השנה הראשונה לקיומו. בתקופה שלוהה יחסית ביטחונית, מדינית וכלכלית, אפשר היה לתת בנחת את הדעת לחשיבות הממדים התרבותיים של הפרויקט הציוני ולעסוק באורח מרפרף ביתר בעיות היסוד הרובצות בדרך להגשמת הציונות. הלך הרוח האופטימי, הגישה המחויכת לפרקים, הרגישות האנושית לעוול והצפייה שהפגמים המעיבים על תהליכי הקליטה בארץ יעומעמו, בין היתר בעזרת הטמעתה של השפה, נכחו בעקיבות ברשימות שפורסמו במדור. הנינוחות הזאת שאפיינה את

מכתב למערכת

הַפֶּת, ד' קִקְלוֹ תרנ"ו.

מַעְרָקַת נִכְבְּדוּהוּ

אֲנִי רוֹצֵה לְהוֹדוֹת לָךְ עַל הַמְדוּר
 "לְעוֹלָה". אֲנִי מְעוֹלֵי גְרַמְנִיָּה. נִמְצָא
 פְּשָׁעִים: בְּאַרְץ יְרוּשָׁלַיִם, וּבְקֶלֶט זֹאת
 הָיָה לִי מְשָׁחָה עַד עַכְשָׁיו לְקַרְא עִתוֹן
 עִבְרִי. זֶה שְׁבוּעָה שְׁאֲנִי קוֹרֵא יוֹם יוֹם
 אֶת "דְּבָר" וּפְתִיחִי לְמִבֵּין אֶת הַנְּעֻשָׁה
 מִפְּקִיב לִי. אֲנִי קוֹרֵא לֹא רַק אֶת הַמְדוּר
 לְעוֹלָה אֲלָא עוֹבֵר כְּכֹר לְקִרְיָאָה בְּכָל
 הַעֲתוֹן. אֲנִי חוֹשֵׁב שֶׁתַּעֲשׂוּ טוֹב אִם תִּקְרָאוּ
 בְּאַחַד הַגְּלִיּוֹנוֹת הַקְּרוּבִים רְשִׁימָה נִיגְזָה
 שֶׁל רֵאשִׁי תְּבוֹת (קְצוּרֵי מַלְיוֹם). אֲמַנָּם,
 לְפָעִמִּים אַתֶּם מְבַאֲרִים אֶת הַקְּצוּר
 בְּסוּגְרִיב, אֲבָר יִהְיֶה יוֹתֵר טוֹב אִם תִּקְרָאוּ
 אֶת כָּל הַקְּצוּרִים יַחַד.

בְּכַבּוּד רַב דִּיר ה.

תְּשׁוּבַת הַמַּעְרָקַת:

בְּאַחַד הַגְּלִיּוֹנוֹת הַקְּרוּבִים נִתְּן רְשִׁימָה
 שֶׁל רֵאשִׁי תְּבוֹת שְׁאֲנוּ מְשִׁתְּמָשִׁים בְּהֵת
 לֹא נוֹכַל לְהֵת בְּבֵת אַחַת אֶת כָּל
 הַקְּצוּרִים. הֵם קְרוּבִים עִבְרִית. נִתְּן אֶת
 הַקְּרִיָּלִים בְּיוֹתֵר.

דבר, 5 בדצמבר 1935, עמ' 8. מתוך אתר

עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

"דבר לעולה" למן ראשית הופעתו התחלפה בכת אחת בדריכות מעיקה ומתמשכת מהמחצית השנייה של אפריל 1936 ואילך.

הרגע שבו התחלפו הזמנים בקורות היישוב, מהתמקדות בקליטת העלייה החמישית להתמודדות עם המרד הערבי, סומן ב"דבר לעולה" באמצעות הפסקת פרסומה של הממושכת שבסדרות המדור: "מכתבים של עולה". הסדרה שחוכרה על ידי ר' יעקב (זהותו לא פוענחה), כללה 14 פרקים וסיקרה את הוויית החיים התל-אביבית בנימה פרו-הסתדרותית מובהקת. המשעשע שבהם סיקר את המסעיר שבמאפייניה העדכניים של העיר העברית הראשונה:

בתל-אביב הכל לאומי. אין איש צועד צעד שאיננו לאומי. יושבים להם שני בני אדם ומלווים בריבית – והרי הם "הבנק הלאומי הלוואות והשקעות". חברה לכניין צריפים ובתים היא "החברה הלאומית לכניין הארץ". שותפות למכירת פרחים ושתילים היא

איום על "דבר"

מַעֲרָבִית, דָּבָר "קָבֵלָה בְּדַעַר נִקְתָּב
עֲרָבִי וְבוּ פָחוּב: גְּרָאנֵו אֶת סַאֲמָרְךָ
שָׁבוּ אֶתָּה מִיַּחַס לְעֲרָבִים מְדוּחַ שֶׁל פְּרָאִים.
לֹא לֹא. הָעֲרָבִים הֵם תְּרַבּוּתִיִּים וְלֹא
פְּרָאִים. קַח דְּבָרֶיךָ בַּחֲזָרָה עַל יְדֵי הָעֵתוֹן
שֶׁלְּךָ וּבִקֵּשׁ סִלְיָהָ. שָׂאֵם לֹא כֵן תִּדְעֶ -
סַעֲשִׂיךָ וְחִיֶיךָ בַּסְּפָנָה".

דבר, 31 באוגוסט 1936, עמ' 10. מתוך אתר
עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

בירושלים

מִתְבַּרֵּר, כִּי שְׁלִשֵׁת הָעֲרָבִים שֶׁנִּסּוּ
לְהַצִּיחַ בַּיָּת בְּשִׁכּוּנַת בֵּית וְגַן הַסְּעִיבִים
וְסַתְמִיתִים שֶׁעָבְדוּ שָׁנִים רַבּוֹת אֶצֶל גּוֹתְנֵי
עֲבוּדָה יְהוּדִים. בְּכַפֵּר עֵין פֶּרֶם רַבּוֹ
בְּעֵלֵי סַקְצֵעַ הָעוֹבְדִים בְּבִנְיָנִים יְהוּדִים
וְהוּא הַמְּצַטֵּן בְּשִׁנְאָה לְיְהוּדִים. אֲחֵדִים
מִבְּנֵי הַכִּפָּר שֶׁהָיוּ חֲשׂוּדִים בְּקִשְׁרִים יְדִידֵי-
הַיָּם עִם הַיְהוּדִים - מְצָאוּ אֶת גְּנוֹתִיהֶם
הַרוֹסוֹת.

דבר, 7 במאי 1936. מתוך אתר עיתונות יהודית
היסטורית (JPress)

"החברה הלאומית לפריחת הארץ". ממילא מובן כי כל חנות מכולת אינה אלא "מכון לכלכלה לאומית". שני סנדלרים הם "מכון לאומי לתיקונים", והמכבסה – "מכון לטהרה לאומית". כשאדם פותח עסק או בית מלאכה, מזמין הוא קודם כל שלט, שעליו כתובה המילה לאומי ורק אחרי כן הוא מוסיף: חייט, סנדלר, פחח וכדומה.⁴⁸

משם התגלגל לו המאמר לנושא מבודח עוד יותר, שחורג מענייננו, אבל התיאור האנקדוטלי שהובא עד כאן חש באורח אינטואיטיבי את דופק ההוויה היישובית החדשה, שבמוקדה עמדה כעת במלוא הדרה "המדינה שבדרך" על שלל ההתדרויות בסממניה הלאומיים כשהם ספוגים בחיי היום-יום וחפים מפוליטיקה ותככי שלטון. מ-19 באפריל 1936 היא נדחקה אל מבחנה הלאומי הראשון: המרד הערבי. יומיים קודם לכן, כיודעים היטב מה בפתח עכשיו, פרסמו עורכי דבר בראש מדור "דבר לעולה" את שירו הנודע של דוד שמעונוביץ (שמעוני) מימי מאורעות 1921 ו-1929, "בימי ענות": "אל סְפֹד / אל בְּכוֹת, [...] // בְּנֵתִיב הָעֲנוּת / הוֹלְכָה הַפְּדוּת, / וְזוֹעֵק הַדָּם / לְנִשְׁמַת הָעָם: / הַתְּנַעַר וּפְעַל! / הַגָּאֵל וּגָאֵל!"⁴⁹

"דבר לעולה" בימי הגל הראשון של המרד הערבי

ב-6 במאס 1936 דווח ב"דבר לעולה" כי בשנה החולפת נסעו כ-4,000 יהודים מארץ לישראל ללבנון ולסוריה לשם הבראה ומנוחה. מצרים הסתפקה בכאלף תיירים יהודים מארץ ישראל. "אומרים", הוסיף מחבר הרשימה בידענות, כי "העולים החדשים [ממרכז אירופה] ומארצות מערב אירופה ביחוד, להוטים ביותר אחרי נסיעות ארוכות לסוריה" ולהרי השלג בלבנון, שבהם אפשר לעשות סקי. ואז צורפה התוכחה הצפויה: מגע עם אנשים חדשים הוא חשוב מאוד, מרחיב את הדעת ומעשיר את הנפש, אבל למי "שמושרש בעמו, בשפתו ובתרבותו", ולא למי שטרם טייל ביישובים היהודים בארץ והכיר את אנשיה, שהרי "אולי היה מוצא גם שם הווי חדש, איש חדש, יהודי חדש".⁵⁰ הביקורת על יעדי התיירות המועדפים בעיניהם של העולים הייתה רוויה בפתוס ציוני ובהטפה

בפּלפּלה ובמשק

ממסקים

עונת החורף הייתה טובה מאד במקצת וזו, ארבעת חמי החרשת הגדולים העובדים קהל אביב מצטיקים 500 פועלים. יש גם חמי הלאקה קטנים במל אביב ובירושלים, ערב החג עבדו בשתי משקרות. עומד להפתח בית חרשת חדש בגבעת הרצלי (אבו גביר).

הגדול שבהם הוא, עליתי, התחיל ב-1934 60 עובדים ועכשיו יש בו 230. לשוגמר הבגון החדש יהיה לו שטח עבודה ומחסנים על 2400 מטרים מרובעים.

בית החרשת המצטן ביהקפו עם העובדים ועם הספקרות העובדים, ומפלא אחריו תנאי עבודה הוגנים עם פס מקביל לקפת חולים ועם הפשה שנתית. גם התנאים ההגייניים-סניטריים הם בסדר: מקלחום ואלום אצל רחב.

בית החרשת עומד לפני פתח תקניות של תחנתה, כדי להקדם בתוצרת הויץ שהיא עדין רבה. אחד העובדים הספרי-עים הוא המכס על סדר, שהוא גבול יתרי מאשר המכס על מיני מתיקה מסוגים הבאים מונכים מן הויץ.

אצטבאות פלדה

בית החרשת, זמטי מיצר אצטבאות פלדה המהירות קטיבן בתוצרת הויץ. אגרת העובדים בקרית היום כבר משת-משת בעו.

תקון מבוגיות בעפולה

צולתה היא מרכז חשוב של התנועה מדרום הארץ לצפון ומסונחה למערב. וארץ על פי כו תיו בעלי מבוגיות מכר-חיים למסע לנצרת למסן את מבוגיותיהם. צקשו נפתחה שם תחנה לשרות מבוגיות במקוון, שמוון, נפות גלגלים ועוד. בית המקלחה קרוב לתחנת תרבות.

תעשיות מאונים

שני חמי חרשת מיצרים באיי מאון נים — מעין, ומאונ הארץ.

מעון עובד זה שנים אחדות. געליו הם אנשי מקצע מפולין, שחזשו כמה חדושים בתוצרתם. תסדו ליצר מאוני עץ ועבדו לברזל, כי מאוני העץ רש.

פעים בראון מו האירי. בית החרשת עושה גם ברזים, עובדים 10 פועלים. מאוני הארץ החלו לעבד בראשית שנת זו. בעדיו עולי רומניה עם שמה מעולי גרמניה, דיר רודניץ, שחבר ספר בתורת המאונים, מלבדם עובדים עוד 3 פועלים שכירים. הם עשו מאונים גדולים בשביל נשר, שסון, הכרת החשמל חיפה ואף בשביל הממשלה.

תוצרת הויץ נחקקה למברי העדה. תוצרת היא צקשו רק לאקספורט.

תעשיות המכונות מתרחבת

ביריד תפוצת תהיה תצריכה של מכונות ואבטומטים שיצרו בראון. מהני-דסים, אקנים במתכת ודמי יציקה מהקדמים בעבודתם ומרבים את אפקטיות הציור התנימי. מספר המכונות ותחלקים שאפשר לעשותם כאן הולך ורוב.

בית החרשת לרדיו, זמיר, במל אביב הזמין בראון, מפית החרשת, מבנט-ברמת גן, טרנספורמטור למכונות תרדיו. במל אביב נגשים ליצור קומפרטורים בשביל ארונות קרור.

דבר, 3 במאי 1936, עמ' 10. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

מתחסדת מטעם מייצגי מי שקצרה ידם מבחינה כלכלית, שלא חסכו מארתי נופש במרכז אירופה את זיו פניהם קודם לקונגרס הציוני ה-19 בלוצרן שבשווייץ ומייד בעקבותיו. אולם בד בבד ריחפה סכנת הטיולים לבד בארץ, כפי שאירע ליליה קולר שעלתה מגרמניה

בשלהי 1935 ושלושה חודשים לאחר מכן נרצחה בעת שטיילה עם בנה בן ה-13 כמה קילומטרים דרומית לחיפה שבה התגוררה. "חוסר הזהירות של עולים חדשים שאינם יודעים את תנאי הארץ" ומצב ביטחונה האוסרים לצאת לבד מחוץ לתחומי היישוב היהודי, היו הצד האחר של המטבע, ועימו המסקנה המתבקשת: "ונשמרתם לנפשותיכם".⁵¹

שני ימי תקריות הדמים ביפו, 19-20 באפריל 1936, שבהם נרצחו 16 יהודים, היו האות לפרוץ המרד הערבי שלושה שבועות כללית ובמרי אזרחי, שהוכרזו במהלך השבועות הבאים. מצוות "עשה" ו"אל תעשה" נדרשו מיידית לשם תחמת דרכי ההתנהלות וההתנהגות של הציבוריות היישובית, בדגש על העולים החדשים ששימשו ככתובת העיקרית שאליה מוענו המסרים שנדפסו ב"דבר לעולה". וכך, לצד הנחיה לא ללכת ליפו, לא להיגרר לפרובוקציות, לא לפגוע בערבים עוברי אורח ולקבל את אלה המבקרים בתל אביב "כראוי ליישוב בן תרבות", נחוץ היה להפיח מחדש רוח במפרשי כושר העמידה הציוני מימי מאורעות קודמים, שהחדשים נודע להם עליהם רק מפי שמועה בעת היותם באירופה. "דבר לעולה" הזדרז להתייצב שוב בשער ולמלא את אחד מהתפקידים שלשמו נבראה מלכתחילה כמה זו. בראש ובראשונה היה צורך להדוף ולפורר את התמה הגלותית המוכרת משכבר על גבורת הזר וחולשת היהודי: "לא גבורתם של הפורעים היא שהפילה את הקורבנות הללו, ולא פחדנותם של הנתקפים". על בסיס זה שב ונבנה המתרס הציוני: אף שהאווירה נסערת, "הלב אמיץ ובוטח. שום רגש של פחד או מבוכה. זו לנו לא הפעם הראשונה, תמיד חשבו אויבנו להטיל עלינו בזה פחד. אך לשווא עמלם, אנו מתייחסים

בכוז לתוקף פרוע ופחדן התוקע לנו סכין בגב ומוכנים לעמוד בפני אויב גלוי. לא בפשיטיק ולא בוויילנה ולא בכרלין עומדות רגלינו. בארצנו אנחנו".⁵² כחמישה שבועות קודם לכן התחולל פוגרום בעירייה היהודית פשיטיק שבפולין. אף אם נרצחו ביפו 16

בְּאֵרֶץ

עוֹלָיִם

בְּאֵרֶץ יְרוּשָׁלַיִם בְּאֵרֶץ לְחִיפָה 318 עוֹלָיִם.

תְּמוֹל לַפְּנֹת עָרֵב הִגִּיעוּ בְּרַפְּבֵת חִיפָה לְתֵל-אָבִיב 64 עוֹלֵי הַיָּם. שָׂבְאוּ בְּאֵרֶץ מִצְרָן.

בְּרַפְּבֵת

הַתְּנוּעָה בְּרַפְּבֵת נִבְתָּה מֵאֵל, גַּם בְּנוֹסֵי עַיִם גַּם בְּמִשְׁאֵ. הַמְּשֻׁלָּה חִדְלָה לְחַסֵּיעַ בְּרַפְּבֵת מִשְׂא בְּלִילָה.

הַרְבֵּבוֹת לִיפֹ מֵלֵאוֹת, בְּגִלְל שְׂבִימַת הָאֲבִטוּבוֹסִים הָעָרְבִים, הַרְבֵּבוֹת לִיפֹ לְצִמּוֹן הָיוּ מֵלֵאוֹת חוֹרְגִים מִשְׁלָחִים לְאַרְצָם. הָאֲזָרְחִים סָבְלוּ מִן הַמְּשֻׁלָּה וְהָיוּ מְכָרְחִים לְעַמֵּד. הַחוֹרְגִים הַתְּפֻשָׁטוּ בְּכָל הַמַּחְלָקוֹת.

בְּמִשְׁרָרֵי הַמִּשְׁכָּם

חַל אָבִיב לֹא זָכָתָה צִדּוֹ לְסִנִּיף שֶׁל מִשְׁבֵּד הַמִּשְׁכָּם. הַסִּדּוֹר הַזֶּמֶנִי הוּא רַק בְּנֹה, שֶׁהַעֲמִילִים (קוֹמִיסְיוֹנָרִים) יְכוּלִים לְפַדֵּר אֶת פְּרִשְׁי הַסּוֹרְפִילֹת. בְּמִשְׁבֵּד הַזֶּמֶנִי שְׂבִיבִית הַדָּאָר, אָבִל הַסְּחֹרֹת נִבְדָּעוֹת בְּיַפֹּ.

מִצֵּב הַשּׁוֹמֵר הַשְּׂבִיעִי

יַעֲקֹב קָרְלִין, שֶׁנִּפְצַע בְּכַפֵּר יְהוֹשֻׁעַ, הוֹבֵא לְבֵית הַחֹלִים בְּחִיפָה. בְּצִשָּׁה לֹו נִתּוּחַ בְּעֵין וְהָיָה סִקְנָה. הַעֲקֹבוֹת מוֹבִילִים אֶל עַרְבֵי-אֶל-סַעִיד.

בְּנִי יִי

מִמוֹשְׁבוֹת הַתְּנַיִל מִבְּקָשִׁים תִּנְנָה עַל צְבוֹנֹת מְקַצֵּיר הַקְּרוֹבָה.

דבר, 6 במאי 1936, עמ' 10. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

יהודים מקרב כ-400,000 יהודים בארץ ישראל לעומת שניים שנספו בפשיטיק מקרב למעלה משלושה מיליון יהודים בפולין, הכרח היה מתוקף האידיאולוגיה הציונית להעלות על נס את העמידה היישובית ולחדר את הפער התודעתי בין "שם" ל"כאן".

אם טרם הפורענות נחוץ היה להזהיר מפני טיולים בדרכים, כעת על אחת כמה וכמה. בייחוד, הדגיש דוכרה של דגניה, יוסף ברץ, ראוי להזהיר את העולות החדשות מגרמניה לבל "תקבלנה הזמנת כל נהג ערבי להסיע אותן חנם". העובדה שהוא חובש כובע אירופי, לובש חולצה כחולה ודובר מילים אחדות בעברית או בגרמנית אינה תו הכשר. "אין דרך טיול זו, הנהוגה בשוויץ או באוסטריה, מתאימה בארץ ישראל. [...] לא רק את נפש הבחורה המטיילת הננו קובעים, אלא גם את כבודנו". ברץ טען כי הערבים החלו לזלזל ביהודים משום שנוכחו לדעת כיצד הם נוהגים בינם לבין עצמם "וחושבים שגם להם מותר להתנהג כלפי ה'יהוד' באופן 'חופשי'".⁵³ העמידה על הכבוד היהודי הייתה חלק בלתי נפרד מכושר התגוננותו של היישוב, אף בראייתם של המתונים שבאנשי מחנה הפועלים. לכן גם נהדפה מעל דפי "דבר לעולה" הקריאה להתערות בקרב אוכלוסיית הרוב הערבית. היא נשמעה הן בחוגי התאחדות האיכרים, שמשה סמילנסקי שימש להם פה מכוח נהוג העסקתם של ערבים רבים במושבות, הן בעיתון יידישה רונדשאו

של ההתאחדות הציונית בגרמניה. על רקע הדרישה להקמת מזח בתל אביב ולפתיחת מוסדות ממשל בה ולא ביפו בלבד, כמענה לתקריות הרצח ולשביתה הכללית, נקבע ב"דבר לעולה" כי זו "גם שאלה של תרבות, של חלקנו בפקידות [הממשלתית], של כבוד ללשון העברית". הנחת הביטאון היהודי-גרמני כי מדובר בתייעה "מרחיקת לכת" מפני ש"ההפרדה הגמורה בין שני העמים והזרות הנובעת ממנה היא בוודאי אחת הסיבות

קרונים נגד השביתה

במים האחרונים הופצו בירושלים קרונים ערבים נגד השביתה חתומים בשם "הוועדה הלאומית של מוכרי הירקות". בקרוז נאמר: "זה השבוע השלישי נמשכת השביתה. הניתנו סגורות ומשפחותינו רעבות. הסוחרים הגדולים הסיטונאים (אנגרוסיסים) שהתעשרו על תשבוננו יכולים להמשיך בשביתה. טוב להם, כי הם אוכלים בפפע. אנחנו שהתקנחנו הוימית לא עלתה אף פעם על 20 גרושים – לא הסכנו כיום כיום השחור הנה.

פקעה סבלנותנו. החלטנו לחפש עבודה. אנו מציעים לך אחינו מוכרי הירקות והפרות שיפתחו את מהסניהם כלי פחד מפני המסיתים. אם תממשלה לא תוכל לעצור אותם. ידנו תעזר לנו והאלהים שהוא התוק בתוקים ותומך דלים ותלשים ינו עלינו".

בצלי הקרוז מספרים שוועד השביתה הבטיח להם שהסוחרים במצרים ובסוריה לא ימכרו ירקות קארץ ישראל. אכל למצושה מביאים יום יום צשרות קרונות מלאי ירקות ופרות. היהודים התקשרו עם סוחרים ערבים בשתי הארצות בחוץ למשך שנה.

דבר, 13 במאי 1936, עמ' 10. מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית (JPress)

לניגודים ולשנאה", צוטטה בעלכון ב"דבר לעולה". בסרקזם מר, המלווה בידיעה ברורה שלא מעט עולים קוראים את עיתון ארץ מוצאם, תהו במדור הביטאון ההסדרותי אם המסקנה האמורה נובעת מניסיונם של יהודי גרמניה, וזאת לאחר שהרחיקו מעצמם כל סממן של הפרדה לא רק בשטח הגיאוגרפי אלא גם "בשפה, בתרבות, בלבוש, בשם, בדרך החיים", עד ש"העין הזרה כמעט שחדלה להבחין בין יהודי לארי".⁵⁴ בדפוס זה ממש פסק יצחק טבנקין, חבר קיבוץ עין חרוד ומנהיג תנועת הקיבוץ המאוחד, שבקיבוציה נקלטו משלהי שנות העשרים כ-1,200 איש מגרמניה: "אם אנו נחיה חיי תרבות גרמנית – בנינו לא יהיו עבריים".⁵⁵

במישור אחר נדמה שהגאות הכלכלית שהייתה מאותות הזמן גם בהתיישבות העובדת ושניזונה אף ממגמות הביקוש והצריכה שיצרה העלייה החמישית האמידה יחסית, ניכרה בהכרה שבאה השעה להתחיל להחזיר הלוואות שנטלו המשקים לצורך ייסודם וביסוסם. ב"דבר לעולה" צוינה בהבלטה העובדה שקיבוץ תל יוסף וימים אחדים לאחר מכן גם מושב נהלל החלו לפרוע את חובותיהם לקרן היסוד. בה בעת הובאו במדור המנוקד, לכאורה בלי כוונת מכוון, ידיעות שתיארו את התפשטותה של העבודה העברית אל עוד ועוד מושבות עקב האיום הביטחוני ושדחקו בצעירי הערים להירתם לעבודה ולשמירה בהתיישבות העובדת, שאנשיה נאלצים להקדיש שעות רבות לשמירה. צירופן יחדיו ב"דבר לעולה" חידדה את המודעות לכך שרווח כלכלי אינו שיקול מנחה בעיתוי הנוכחי אלא טובת הכלל, המחייב בה בעת עבודה עברית, החזרת הלוואות והגנת יישובי הספר.⁵⁶ בדור הוותיקים היו שגרסו כי "דבר לעולה" הוא סוג של פינוק "שמפנקים עכשיו את העולה החדש". לא די שאינו מייבש ביצות כי אין עוד צורך, השדות זרועים, הבתים בנויים, קדחת ורעב כבר אינם, ואפילו לריקודי הורה מצאו תחליפים; אלא שנוסף על כל אלה יצרו לו במיוחד מדור מנוקד. אחד מהם, שהתמרמר קשות על ההקלות שמזכים בהן את העולים בימינו, הודה שגם הוא מעיין במדור מפעם לפעם והצטדק שבהזדמנות מסוימת צפה אף בטבנקין קורא בו: "זה לא 'בבא מעשיות'. [...] יש כאן כל החדשות החשובות שבעיתון הגדול [דבר]. ולא תמיד יש זמן לקרוא את כל העיתון. [...] כאן זה הולך בכל זאת יותר מהר".⁵⁷ במדור אומנם נהגו לתמצת פעמים רבות ידיעות שנדפסו בעיתון הרגיל ולהביאן במשלב לשוני ומושגי נמוך יותר, אבל ככל שהחמיר המרד הערבי שימש "דבר לעולה" יותר ויותר גם כבמה רוויית מסרים רעיוניים-חינוכיים בעלי משמעויות והשלכות פוליטיות. אליהם נוסף מידע חדשותי עדכני שהעורכים סברו כי חשוב להביאו לידיעת כלל קוראי דבר, שכן המדור היה, כזכור, חלק מתוספת הערב. מבחינה סגנונית הורגש לא אחת שהכתיבה ב"דבר לעולה" רוסנה במשורה בחודשי הגל הראשון של המרד הערבי, ושולבו בה אמירות נוקבות ולעיתים רוויות איבה לכתובתם של הערבים והבריטים. מכאן מתבהרת הסיבה מדוע דמות פוליטית כמו טבנקין נזקק ל"דבר לעולה" כמקור להכרת מציאות התקופה והבנתה כהלכתה.

הפיכתו של "דבר לעולה" לבמה חדשותית לוחמת ומבטאת הלכי רוח אקטיביסטיים בתנועת העבודה באה לידי ביטוי בהקשרים שונים. כלפי פנים היא ניכרה בהפניית תשומת ליבו של "העולה הרגיל לקרוא גם עיתונות יהודית מן הגולה", כי עליו לספר לחבריו ולהודיע לקרוביו בחו"ל שיש עיתונאים וסוכנויות עיתונאיות "שכל האסון הזה והמרד הערבי משמש להן חומר לטלגרמות מרעישות, לתיאורי שקר, לרומנים משדה המלחמה". ההזדעקות נגד פרסומים שקריים המכילים "תיאורים פתלוגיים" הודגמה במדור, בין היתר, באמצעות ידיעה שפורסמה בדער מאמענט הפולני כי "רבבות ערבים עלו על ירושלים ועל תל-אביב", וידיעה אחרת שם שסיפרה כי "האנגלים הכריזו על גיוס כללי של כל הישוב היהודי במושבה רחובות". אף סוכנות הידיעות היהודית, י"ט"א (JTA), הואשמה בדיווח כוזב ולפיו ערבים "התנפלו" על הרובע היהודי רחביה שכירושלים ב־18 במאי: הם "באו בכמה אוטומובילים, התפרצו לרחביה וירו על המספרה הנמצאת בכניין הסוכנות היהודית".⁵⁸ הגזמות אלה הציגו את היישוב כנטול יכולת להגן על עצמו ועוררו תרעומת דווקא בחוגים המיליטנטיים בתנועת העבודה. האישים שדגלו בגישה הנדונה, ובהם שני בכירי דבר, משה בילינסון וברל כצנלסון, תבעו לנקוט קו חסר פשרות מול הבריטים.⁵⁹ הד לדעותיהם חלחל אל הקו התוקפני שהופגן גם ב"דבר לעולה" (בהשוואה לנוסח שפורסם בעיתון הרגיל). כך למשל, לאחר זריקת פצצה על ילדי בית ספר בשכונת ברנר שבתל אביב בשלהי יולי, שבה נפצעו תשעה ילדים, התריס "דבר לעולה" כלפי ראשי הממשל המנדטורי הבריטי: אם המנהיגות הערבית בארץ "היא השולטת על כנופיות רוצחי הילדים – איך יכול בא כוח ממשלה לבוא עמה בדברים? האם כך היתה ממשלת אנגליה נוהגת, לו היה אווירון זר טס על פני אנגליה ומשליך פצצות בילדי אנגליה?".⁶⁰

הביטוי העיתונאי משולח הרסן ב"דבר לעולה", שהעיד על הלכי רוח נזעמים ברחוב היישובי, שימש להם הד, העניק להם תהודה והבטיח את דבקות המחזיקים בדעות המשתקפות מבעדם בקריאת המדור. הוא הגיע לשיאו במחצית השנייה של אוגוסט 1936. בחודש זה נרצחו שלושים מקרב שמונים היהודים שנהרגו בחודשי הגל הראשון של המרד הערבי. בעקבות רציחתם של אלתר אונגר ושלושה מילדיו בצפת ב־13 באוגוסט, נכתב:

תנועת הרצח הערבית התגלתה שוב בכל טומאתה ושיפלותה האנושית. [...] אין זה הניסיון הראשון ולא מקרה בודד בתנועת הדמים הזאת הקוראת לעצמה תנועת שחרור. [...] מן היום שכוהני דת מוסלמים מן הטיפוס של שייך קאסם התירו את שפיכות הדמים, הכריזו על רצח יהודים כמו על מצוה, המבטיחה גן עדן לרוצח, [...] עבר השלטון בתנועה הערבית הפוליטית לידי חבורה של חיות טרף, צמאי דם, אשר כמותם לא ידע העולם החדש. היו מקרי פרעות אכזריים ביהודים גם ברוסיה, אך אלה היו התפרצויות בזמנים רחוקים, התקפת שגעון רגעית, שארכה יום או מחציתו. לא ידענו עד עכשיו תנועה רצחנית כזאת, אשר תחנך את בניה לרצח קר, מחושב וממושך, יום יום, לילה לילה, לרצח נשים, ילדים, זקנים, אנשים ערומים

חסרי מגן, לרצח מן המארב, בהתחפשות של נחשים. כל השפל והמזוהם שביצרי הדם נתגבש בחינוך זה הניתן עכשיו לנער הערבי, שמוציאים אותו בכוח מבית אביו בכפר ונותנים בידו רובה ופצצה ואומרים לו: לך, רצח את אשר תפגוש בראשונה. אבל אין זה רק מעשה של מחנה מתפרצים מתוך הערבים, על המחנה הזה מגינה עכשיו כל התנועה הערבית.⁶¹

בתנועת העבודה היה זה הביטוי המוסדי הפומבי המוקצן והבוטה ביותר לאווירה הנסערת שהשתלטה לשעה. במסגרתה ניתן דרור להבעת ולהשמעת דימויים אימתניים, שפוסלים את אנושיותם של הערבים. בהתבסס על אכזריותם הפראית נמצא צידוק להתכחשות מוחלטת כלפי הלגיטימציה הפוליטית של עמדותיהם. כותרת דבר כעבור יומיים – הארוכה בשבעים שנות קיומו של העיתון – שפורסמה בעקבות רצח ארבעה יהודים ביערות הכרמל, הביעה הלך רוח דומה. היא כללה גם איום ברור לנטוש את מדיניות ההבלגה שבה נקטה ה"הגנה" מאז פרוץ המרד בהנחיית הנהגת היישוב בראשותו של בן-גוריון, אם הבריטים לא ינקטו מהלכים צבאיים נחרצים.⁶²

ב"דבר לעולה" דבקו באותו קו סטריאוטיפי עמוס דימויים עוינים ב-18 באוגוסט, בעקבות רציחתן של שתי אחיות רחמניות בנות 19, מרתה פינק ונחמה צדק, בחצר בית החולים הממשלתי ביפו שבו עבדו: "אל מי נדבר? היש עוד תועלת לפנות אל הרוצחים? אל אלה, שאין כל הבדל ביניהם ובין החיה הטורפת? אל אלה, שהסדיזם והטבח, הדם והסכין, היו תמיד יסודות חזקים בנפשם, אלא שעכשיו באו מורים וכוהנים ומנהיגים והלבישו אותם בגדים של גיבורים ואצילים וקדושים?".⁶³ רצח האחיות הגדיש את הסאה בשני מובנים: ראשית, הוא פרץ את סכר ההבלגה ולמשך כמה ימים העלים פיקוד ה"הגנה" עין משורת מעשי נקם שבוצעו בתגובה, ייתכן שבהנחיית הדרג הבכיר בארגון. שנית, הוא הביא אל שיא החריפות את הקיטוב בשפת הדימויים הנקוטה ב"דבר לעולה" לביאור ההתנגשות הלאומית המתחוללת על אדמת ארץ ישראל. ההכשר המשתמע לתאר את כלל הערבים כמי שטבועה בהם מלידתם ומטבע בריאתם התכונה הרצחנית, הציב רף בלתי עביר לחיים זה בצד זה, לא כל שכן לפשרה, הבנה והידברות. באורח עקרוני נתפסו "החיים על החרב" כדרך האחת והיחידה מכאן ואילך לקיום יהודי בארץ. הסף לחציית הקווים האדומים הרעיוניים והפוליטיים שהדריכו את מחנה הפועלים הארץ-ישראלי מראשית ימי העלייה השנייה, מעולם לא היה קרוב יותר לחצייה מאשר באותו רגע, לפחות בכל האמור בשפת הדימויים.⁶⁴ גם אם התחולל פרץ של סערת רגשות פתאומית עקב הרצח המזעזע, ככל זאת חלפה כמעט יממה מהאירוע ועד לפרסום הדברים האלה ב"דבר לעולה". הכתיבה האנונימית שאפיינה את רוב הרשימות שנרפסו ב"דבר לעולה", לבטח את אלה החדשותיות, אינה מאפשרת לדעת את זהות המחבר וכן מי ערך את הרשימה ואישרה לפרסום. בתקופה הנדונה, שבה תכפו אירועי דמים, התפרסמו לא אחת ידיעות חדשותיות רק ב"דבר לעולה". כך היה גם במקרה זה והמדור מילא תפקיד של פרסום מידע בסיסי על המתרחש לידיעת ציבור הקוראים בארץ מתוקף

מעמדו כיומון הנפוץ באותה עת. מכאן אפשר להבין את המשמעות הנגזרת מדרך כתיבה המביעה עמדה כפי שהובעה במאמר הנדון. מערכת העיתון, כדרכה של העיתונות בימים ההם, לא העלתה על דעתה לסגת מן הגישה האמורה, אבל ייתכן שעדות כלשהי לקיומה של הבנה בנוגע לבעייתיות שנכרכה בה אפשר להסיק מנכונותה לפרסם במדור "דבר לעולה" מכתב איום בערבית שהתקבל במערכת ושבנו נכתב: "קראנו את מאמרך שבו אתה מייחס לערבים מידות של פראים. לא לא. הערבים הם תרבותיים ולא פראים. קח דברייך בחזרה על ידי העיתון שלך ובקש סליחה. שאם לא כן תדע – מעשיך וחיך בסכנה".⁶⁵ אולי המניע המוצהר לפרסום המכתב היה סוג של לעג יהיר לעילגות ובורות מכתב האיום בימים שמקובל היה לבוז לערבי באשר הוא ערבי, אבל במבט לאחור ייתכן שלבחירה לפרסמו התגנב בהיסח הדעת גם שביב הסתייגות מרומזת ומצטנעת מההכללה הגורפת שנקטה בדבר, ושהושמה למען "שלום בית" כפי ערבי. מה שברור הוא שהגאווה שהופגנה ב"דבר לעולה" כעבור כחודשיים על כי העיתונים היהודים תקפו את הרוצחים והמשחיתים ואת אלה שתמכו בהם בגלוי, "אך תמיד ידעו להבדיל ביניהם ובין העם הערבי כולו",⁶⁶ הייתה אמינה במידה חלקית בלבד.

לקראת סופה של הרשימה הנזכרת על הרצח בבית החולים הממשלתי שב והדגיש "דבר לעולה" את ההלכה העיקרית שחפץ להקנות לקוראיו בעת הזאת: "שמרו על נפשותיכם! דעו לפני מי אתם עומדים". הידיעה על רצח האחיות, הובהר, "זעזעה את הנפש בנוראותה, אבל גם הדהימה באפשרותה". התדהמה נבעה מכך שאפשר היה להעלות על הדעת, שבתקופה כה הרת סכנות עובדות יהודיות בבית החולים בִּפּוֹ:

האמנם היו אחיותנו נוסעות יום יום לעיר הנחשים ודורכות יום יום בסמטאות הרמים הארוורת הללו? האמנם יש עוד כאלה גם עכשיו, לאחר הרצח הטמא הזה? ספק אם רבים בתוכנו ידעו זאת. ואם ידעו – אין לסלוח להם את המשגה האיום הזה. ודאי, תפקיד אחות רחמניה הוא תפקיד קדוש, חבוש פצעים, גם של אויב, גם של רוצח – מעשה אנושי טהור הוא. מדינה לוחמת הפוגעת אגב מלחמה בבית חולים או בעובדי – מתנצלת לפחות. פגיעה במזיד – פשע בינלאומי הוא. אבל כל זה בעולם התרבות. לא כאן. בארץ ששייך קאסם ותלמידיו הם השליטים, בארץ שבה מחנכים אנשים לכוון רובה אל שלושה ילדים ישנים ולרצוח אותם אחד אחד – אין סומכים על מוסר. שני קורבנות אלה [האחיות] קורבנות שגיאותינו הם.⁶⁷

ומנגד, נחמא פורתא ולו מבחינה אידיאולוגית נמצאה בנפילתה של חיה פרוינד ב־17 באוגוסט בקיבוץ רמת הכובש, כשנפגעה מירי ערבי על מגדל ברכת המים שממנו תצפתה. באותו יום שבו שרטט בהרחבה את עוללות רצח האחיות, השכיל "דבר לעולה" לשזור במלוא תפארת מכמניה את מסכת עמידת האישה על המשמר עם לוז האתוס של תנועת העבודה:

החברה בתנועת העבודה ההולכת יד ביד עם החבר דרך כל היסורים והסבל של כיבוש העבודה ושל התאחזות בקרקע, איננה נפרדת ממנו גם במלחמה ובהגנה. בתוקף דורשת

עכשיו החברות במשקים הקיבוציים את חלקן בהגנה, במסירת הנפש, בקידוש העם והארץ. מיום תל-חי עד ליל רמת הכובש נמשכת השרשרת הזאת של מסירות וגבורה אשר לאישה העבריה הגאולה. חיה פרוינד נצטרפה אל שורת הקדושות והטהורות שרה צ'יזיק, דבורה דרכלר וחברותיהן.⁶⁸

למרות הפתוס המרטיט, חותם זה בנוגע לחשיבות תרומתן האקטיבית של נשים להגנת היישוב נותר בעל ערך חולף בקורות הגל הראשון של המרד הערבי שתם ב-12 באוקטובר 1936. ימים ספורים לפני סיומו כאילו נזכר לפתע "דבר לעולה" ביעודו הראשוני של המדור ודיווח בו כי במערכת נצטברו כמה שאלות בענייני לשון. "מפני קשיי הימים לא ענינו עד עכשיו", נומק, "ואתם, השואלים, סלחו לנו". וכאן באו הבהרות אחדות בענייני ניקוד: התפלפלות בסוגיה איך לכתוב את המילה צרפת – עם קמץ גדול או קטן, הסבר שראוי לכתוב את המילה "מפלגת" בסמיכות עם סגול משום "חובתנו לקרב כל צורה של סגול לשם גיוון הצלילים", והבהרה שההצעה להנהיג ב"דבר לעולה" מלבד הניקוד גם טעמי נגינה (מלרע ומלעיל) – "איננה ניתנת להגשמה".⁶⁹

היציאה ידי חובה העידה כי חודשי המרד הערבי ביצרו הישגים לא רק בשמירה, בהפחתת התלות הכלכלית בתוצרת חקלאית ערבית, בהרחבת היקף העבודה העברית במושבות ובפתיחת מזח אביב על חשבון נמל יפו. בה במידה אפשר להסיק מכך ומן הבחירה כמעט לחדול כליל מלהאדיר ב"דבר לעולה" מכאן ואילך את חשיבותה ומעמדה של העברית בתקומה הלאומית, שהשפה השתגרה לה כרכיב יומיומי שאין בלתו בהוויה היישובית וכנדבך בתודעה הלאומית שחודדה והועמקה בעטיים של מאורעות הדמים. הדור, כתקוותו של ברל כצנלסון בפתח ספר מאורעות תרצ"ו (שצוטטה במוטו למאמר), לא הכזיב מנקודת המבט של הגשמת הציונות ובכלל זה בהתמודדות עם אתגר הנחלתה של העברית לעולים החדשים. תרומתם להכפלת האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל בשנים 1932-1936 והצטרפותם לדרכו התרבותית של היישוב החדש, הם שכוננו את "המדינה שברך" מבחינה פוליטית, רעיונית ומעשית.

סיכום

באפריל 1937 התגאה דבר כי אלפי עולים חדשים אימצו את הספר ואת העיתון העברי בעזרת "דבר לעולה". כתוצאה מכך "דבר הוא העיתון העברי הגדול והנפוץ ביותר בארץ ובעולם".⁷⁰ ככל שהברים אמורים ב"דבר לעולה" הייתה זו גאווה מדומה שסימנה את ראשיתם של פרפורי שחיקה מתמשכים שיפקדו את המדור המנוקד מאותו שלב. "דבר לעולה" הוסיף להתקיים בדבר למשך כשלוש שנים נוספות, אבל היקפו צומצם בהדרגה וסגולותיו הייחודיות הלכו והתעמעמו בהתמדה. באפריל 1940 הגיע אל קץ דרכו. במקומו החלה ההסתדרות להוציא לאור את העיתון המנוקד הגה בנפרד מהביטאון המרכזי של ההסתדרות, ומעמדו נותר פחות ערך בהוויה התרבותית של תנועת העבודה.⁷¹

"דבר לעולה" יצא לאור בעידן שבו חרדה ואימה השתרגו זה בזה בחיים היישוביים. הפחד מבית השתלב טיפין-טיפין עם תהליך קריסת ההווה היהודית במרכז אירופה ובמזרחה. העברית שנועדה אז לשמש גשר לקיבוץ גלויות, כלי מופגן לזהות מודרנית ייחודית ועדות מוחשית לתקומה לאומית, התבצרה בתקופה הנדונה "כשיקוף וכביטוי של ההכרה והחוויה הקולקטיבית של האומה" ושל בינויה. בד בבד היא חלחלה עמוקות כ"מראה של הנפש"⁷². שני ביטויים שנגזרו מנסיבות השעה האירו היטב את כפל הפנים האמור על בימת "דבר לעולה". בנובמבר 1935, כאשר החל להופיע המדור, תיאר בו אורי לובראני ילדים המשחקים ב"ערים". חוקי המשחק פשוטים: כל ילד ייצג עיר או נקודת יישוב כגון ירושלים, תל אביב, נהלל, הרצליה ודגניה. ילד זורק בתורו את הכדור לאוויר וקורא בשם יישוב כלשהו, כולם בורחים פרט לזה שציינו את שם היישוב שבחר מלכתחילה; הוא צריך לתפוס את הכדור, וחוזר חלילה. לבסוף הגיע תורו של ילד קטן, עולה חדש, שלא זכר שם של נקודה מסוימת בארץ וקרא: "ברלין". בתגובה השתתקו הילדים ואז ילדה אחת פרצה בבכי: "לא... לא ברלין... לא צריך ברלין". כשניחמו אותה, הוסיפה: "בברלין היכו את אבא... רצו לירות באמא... אותי גרשו מבית הספר... לא ברלין". "שעה ארוכה בכתה הילדה", סיפר לובראני, עד שבא אחד הילדים וקרא בקול רם "כפר גלעדי", והמשחק התחדש.⁷³ דפי "דבר לעולה" תיעדו את תהפוכות המשחק ההיסטורי בגורל יהודי אירופה וארץ ישראל בארבע וחצי השנים הגורליות הבאות, עד למדור האחרון שנדפס ב-11 באפריל 1940. הימים היו ימי המלחמה המדומה, שהפרידה בין כיבוש פולין לבין פלישת גרמניה לארצות השפלה ולצרפת. בראש המדור האחרון הופיע שירו של המשורר ש' שלום (שלום יוסף שפירא), "יזכור...": "בְּכֹל שְׂאֵלְךָ אֲנִי שׁוֹמֵעַ צְעָדִים. / אֲחִי בְּדַרְכֵיךָ, בְּבִיצוֹת, בְּיַעְרוֹת, / עֲמוּסֵי חֲשֵׁכָה, מְקַרְה רֹעְדִים, / רְדוּפֵי לְהַבּוֹת, מְגִפּוֹת וּפְחָדִים, / בְּמַטֵּר, בְּשִׁלְגִים, בְּסוּפּוֹת, בְּסַעְרוֹת. // [...] וְעֵינַי לֹא תִחַדְלֶנָּה תְּמִיד לְרֵאוֹתֵם, / וְלִבִּי לֹא יִחַדֵּל מִלְזַעוֹק: תוֹעֵבָה! / וְכָל הָאָדָם יִתְבַּע עַל מוֹתָם, / וְשָׂמִים מְעַל עוֹד יִרְדּוּ לְבִכּוֹתֵם, / וְעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ עַל קִבְּכֵם מִצְבָּה".⁷⁴ "דבר לעולה" לא יהיה שם לקומם מצבה על קברם בחלוף העיתים, שכן את תפקידו הוא מילא בימים קודמים.

הערות

- 1 ברל כצנלסון, "עדות לדור", בתוך: ברכה חבס (עורכת), ספר מאורעות תרצ"ו, תל אביב תרצ"ז, עמ' יד.
- 2 בנימין הרשב, לשון בימי מהפכה: המהפכה היהודית המודרנית ותחיית הלשון העברית, ירושלים 2008, עמ' 95-101, 146-168 (הציטוט בעמ' 101); יעל רשף, העברית בתקופת המנדט, ירושלים 2015, עמ' 18-35.
- 3 זהר שביט, "התפתחות כתבי העת והעיתונות", בתוך: הנ"ל (עורכת), תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה: בנייתה של תרבות עברית, חלק ראשון, ירושלים 1998 (להלן: שביט, בנייתה של תרבות), עמ' 123-130.
- 4 על דבר ראו, אניטה שפירא, ברל, תל אביב 1980 (להלן: שפירא, ברל), כרך א, עמ' 241-269; מרדכי נאור, ראשית דבר: 25 השנים הראשונות של העיתון הנפוץ והמשפיע ביותר ביישוב היהודי

- ובמדינת ישראל הצעירה (להלן: נאור, ראשית דבר), תל אביב 2015.
- 5 על תקופת המרד הערבי וההגירה היהודית בתקופה הנדונה כאן ראו, יהודה סלוצקי (עורך), **ספר תולדות ההגנה**, תל אביב 1965, כרך ב, חלק שני; אניטה שפירא, **חרב היונה: הציונות והכוח, 1881-1948**, תל אביב 1992 (להלן: שפירא, חרב היונה), עמ' 299-376; אביבה חלמיש, **במירוץ כפול נגד הזמן: מדיניות העלייה הציונית בשנות השלושים**, ירושלים 2006, עמ' 108-125, ועוד.
 - 6 ראו, שפירא, ברל, כרך ב, עמ' 471.
 - 7 "חדשות וחידושים בדבר", דבר, 12.11.1935.
 - 8 נאור, ראשית דבר, עמ' 82-83.
 - 9 "חודש ההחתמה על דבר", דבר, 26.11.1935.
 - 10 שם; יואב גלבר, **מולדת חדשה: עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם, 1933-1948**, ירושלים 1990 (להלן: גלבר, מולדת חדשה), עמ' 310-311.
 - 11 שבתי טבת, **קנאת דוד: חיי דוד בן-גוריון**, ירושלים ותל אביב 1987, כרך ג, עמ' 118-123.
 - 12 ברל כצנלסון, "בתערוכת העתונות", י"א אייר תרצ"ה (14.5.1935), **כתבים**, תל אביב תש"ח, כרך ז, עמ' 392.
 - 13 "מדור מנוקד לעולה", דבר, 14.11.1935.
 - 14 "מכתב למערכת", "דבר לעולה", שם, 28.11.1935. אפשר להניח שמכתבים נוספים הוצעו הצעות דומות.
 - 15 "מחזרתיים המדור לעולה", שם, 12.11.1935.
 - 16 "דבר פונה אל קוראיו", "דבר לעולה", שם, 26.11.1935.
 - 17 "כל עולה חדש", שם, 13.12.1935.
 - 18 חיים נחמן ביאליק, הציטוט מתוך נאורו "על אומה ולשון", "דבר לעולה", שם, 17.11.1935.
 - 19 הנ"ל, "אל הצפור", "דבר לעולה", שם, 5.1.1936.
 - 20 "היה כתבך נכון!", "דבר לעולה", שם, 25.11.1935; "ראשי תבות", שם, 22.12.1935.
 - 21 "מכתבים למערכת", "דבר לעולה", שם, 17.12.1935.
 - 22 "מכתב למערכת", "דבר לעולה", שם, 17.1.1936; "ערכים או ערכים?", שם, 4.2.1936; "מכתב למערכת", שם, 18.6.1936; יצחק אפשטיין, "עברית למעשה", שם, 23.3.1936.
 - 23 יצחק אפשטיין, "עברית למעשה", שיחה חמישית (שני חלקים), "דבר לעולה", שם, 13.12.1935, 15.12.1935.
 - 24 מרים גטר, "העלייה מגרמניה בשנים 1933-1939: קליטה חברתית-כלכלית מול קליטה חברתית-תרבותית", קתדרה, 12 (1979) (להלן: גטר, העלייה מגרמניה), עמ' 125-147; גלבר, **מולדת חדשה**, עמ' 222-230, 290-311.
 - 25 מ' גוגן, "שפה בין-לאומית", "דבר לעולה", דבר, 12.2.1936.
 - 26 מ"ש מאן, "מתלונותיהם של עולים חדשים", שם, 22.11.1935.
 - 27 "למקרא התלונות", שם, 22.11.1935.
 - 28 "על טענות של עולים חדשים", "דבר לעולה", שם, 25.11.1935.
 - 29 ב"א, "מופת והסברה", "דבר לעולה", שם, 16.3.1936.
 - 30 גדליה וילבושביץ, "תלבושת ערב: אסורה, רשות או חובה?", שם, 23.12.1935; ר' ב' ו' בנימין, "מכתבי חברים: על מנהגים ונמוסים", "דבר לעולה", שם, 2.1.1936. וילבושביץ עלה בעלייה הראשונה, לאחר שנים אחדות שב לרוסיה ובפועל השתקע בארץ בימי העלייה השנייה.
 - 31 ענת הלמן, **אור ויום הקיפוח: תרבות תל אביבית בתקופת המנדט**, חיפה 2007, עמ' 117-137.
 - 32 "אודון ו'חבר': שאלה ותשובה", "דבר לעולה", דבר, 8.1.1936.
 - 33 יעל רשף, "כתשובה למכתבו מיום...: צורת הכבוד בלשונם של דוברי העברית בתל-אביב בתקופת המנדט", תעודה, יח (תשס"ב), עמ' 312-313.
 - 34 ל' ברג, "תמונות", "דבר לעולה", דבר, 4.2.1936.

- 35 תמי רוז, ילדי ההפקר: החצר האחורית של תל-אביב המנדטורית, תל אביב 2009, עמ' 116-123.
- 36 "שימו לב!", "דבר לעולה", דבר, 24.5.1936; "תשעת ימי המאה העברית", שם, 1.6.1936; "אכלו מפרי הגפן העברית", שם, 28.6.1936; "החודש הזה תאכלו חלב!", שם, 14.7.1936. למאבק למען תוצרת עברית ראו, בת-שבע מרגלית שטרן, "אמהות בחזית": המאבק למען 'תוצרת הארץ' והעיימות בין אינטרסים מגדריים לאינטרסים לאומיים", ישראל, 11 (2007), עמ' 91-120.
- 37 "על המלריה", "דבר לעולה", דבר, 11.5.1936; ר"א פרידמן, "דלקת העינים ומניעתה", שם, 20.5.1936; "זההר מטיפוס ודיזנטריה!", שם, 21.5.1936; ז' ויזלטיר, "רוכבי האופנים והאופנוע, אל תעשו את עצמכם שותפים לאסונות", שם, 2.10.1936.
- 38 ראו למשל, "אספה פומבית בת"א על כבוד השפה", דבר, 15.5.1937; יוסף קלוזנר, "לשון חיה לאומה חיה!", דאר היום, 17.4.1935; גטר, העלייה מגרמניה, עמ' 139-142; שמעון א' שור, גרוד מגיני השפה בארץ ישראל, חיפה 2000.
- 39 ש"ג [שמריהו גורליק], "הבטוחה שפתנו בטחון גמור בארצנו?", דבר, 3.2.1936.
- 40 הרשב, לשון בימי מהפכה, עמ' 156.
- 41 זאב ק' וקינרוס, כרמי, "חלוצות מאמריקה", "דבר לעולה", דבר, 12.2.1936.
- 42 צי"פ, "מכתבי חברים: עוד טענות של עולה", "דבר לעולה", שם, 23.12.1935.
- 43 "למעלה מ-3,000", שם, 3.1.1936.
- 44 נאוה, "לפני ארון הספרים", "דבר לעולה", שם, 25.12.1935. השורה "לבנה על לבנה נניח", לקוחה משירו הנודע של המשורר איש דגניה ב, לוי בן אמתי, "אם גרעין זרעת", שחובר ב-1932.
- 45 "עם סיום", מדברי נערות ונערים בשיחת סיכום של חברת הנוער מגרמניה בעין חרוד, "דבר לעולה", דבר, 19.2.1936.
- 46 "על חובת הלשון העברית", "דבר לעולה", שם, 11.3.1936.
- 47 ענת הלמן ויעל רשף, "קול העיר העברית לתושביה": מודעות עירוניות בתל-אביב המנדטורית", ישראל, 11 (2007), עמ' 75-76.
- 48 ר' יעקב, "מכתבים של עולה", ר', "דבר לעולה", דבר, 22.1.1936. הפרק הראשונה בסדרה הופיע ב-28.11.1935, והפרק האחרון ב-3.4.1936.
- 49 ד' שמענובוין, "בנתהיב הענות", "דבר לעולה", שם, 17.4.1936; שפירא, חרב היונה, עמ' 167, 247.
- 50 "על הטיולים", "דבר לעולה", דבר, 6.3.1936.
- 51 "הרצח האיום", "דבר לעולה", שם, 17.2.1936; "ונשמרתם לנפשותיכם", שם, 24.2.1936.
- 52 "לכל חברי ההסתדרות", "דבר לעולה", שם, 19.4.1936; "קרבנותינו" [מכאן הציטוט], שם, 20.4.1936; "לא נרד ליפור", שם, 24.4.1936; "נזהר בכבודם של אנשים תמימים", שם, 27.4.1936.
- 53 י' ברץ, "למטיילות", "דבר לעולה", שם, 28.4.1936.
- 54 "על טעות אחת", "דבר לעולה", שם, 12.5.1936.
- 55 יצחק טבנקין, "למיוזג גלויות בקיבוץ", מזכירות הקיבוץ המאוחד, יוני 1936, דברים, תל אביב 1972, כרך ב, עמ' 83-86.
- 56 "בואו לעבודה ולשמירה", "דבר לעולה", דבר, 22.6.1936; "העבודה העברית במושבות", שם, 28.6.1936; "הישוע העברי חי וקיים", שם, 23.8.1936; "היום", שם, 26.8.1936.
- 57 "דבר לעולה" [זהו שם המאמר], "דבר לעולה", שם, 19.6.1936.
- 58 "מה מספרים לגולה", "דבר לעולה", שם, 23.6.1936. דער מאמענט יצא לאור בידיש בוורשה והיה מזוהה עם התנועה הרוויזיוניסטית.
- 59 שפירא, חרב היונה, עמ' 312-313.
- 60 "ההתנקשות השפלה בחיי ילדים", "דבר לעולה", דבר, 26.7.1936.
- 61 "אב על בניו נרצחו", "דבר לעולה", שם, 14.8.1936.
- 62 "דם צפת וחיפה על ראש מי יחול?", שם, 16.8.1936.
- 63 "מרתה פינק, נחמה צדק: אחיות רחמניות", "דבר לעולה", שם, 18.8.1936. ההדגשה שלי.

- 64 גם הסף הביטחוני ב"הגנה" והפוליטי במפא"י היה קרוב לחציה. ראו, מאיר חזן, **מתינות: הגישה המתונה בהפועל הצעיר ובמפא"י, 1905-1945**, תל אביב 2009, עמ' 248-251.
- 65 "איום על דבר", "דבר לעולה", דבר, 31.8.1936.
- 66 "מה מותר ומה אסור בארץ הזאת", "דבר לעולה", שם, 19.10.1936.
- 67 "מרתה פינק, נחמה צדק: אחיות רחמניות", "דבר לעולה", שם, 18.8.1936.
- 68 "חיה פרוינד", "דבר לעולה", שם, 18.8.1936.
- 69 "לשואלים בעניני לשון", "דבר לעולה", שם, 6.10.1936.
- 70 "אל קוראי דבר", שם, 26.4.1937.
- 71 'י יציב, "חמש שנות הגה", שם, 27.4.1945.
- 72 יעקב שביט, "מעמדה של התרבות בתהליך יצירתה של חברה לאומית בארץ ישראל: עמדות יסוד ומושגי יסוד", בתוך: שביט (עורכת), **בנייתה של תרבות**, עמ' 23.
- 73 "לא ברלין..." , "דבר לעולה", דבר, 24.11.1935.
- 74 'ש' שלום, "יזכור...", "דבר לעולה", שם, 11.4.1940.